

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของการศึกษาคำข่าวข่าวข้ามโขง ณ ชุมชนชายแดน ณ หมู่บ้านโบกหิน

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา เราอาจสังเกตเห็นถึงการตื่นตัวของประชาชนในสังคมไทยต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น การรับรู้และตื่นตัวต่อเหตุการณ์รอบตัวข้างต้น เป็นผลจากการเข้าถึงทรัพยากรข้อมูลบนสื่อโทรทัศน์ สื่ออินเทอร์เน็ตที่เข้าถึงง่าย สื่อเหล่านี้ สร้างพื้นที่ความรู้ที่ประชาชนสามารถเข้าถึงได้ในชีวิตประจำวัน ผู้ศึกษาหาได้มีปัญหากับการเข้าถึงและการมีอยู่ของสื่อเหล่านี้ไม่ อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษายังข้องใจที่บ่อยครั้งพบเห็นข้อมูลที่ถูกกลั่นกรองมาจากฐานคิดหรือมโนทัศน์ใดมโนทัศน์หนึ่งเท่านั้น ฐานข้อมูลที่เข้าถึงได้ง่ายดังกล่าวจึงเป็นข้อมูลที่อาจไม่รอบด้านในเชิงสังคมและวัฒนธรรม ที่แย่ไปกว่านั้นคือ ผู้รับสารจำนวนไม่น้อย ต่างพากันเชื่อว่าข้อมูลซึ่งถูกกลั่นกรองและนำเสนอโดยมุมมองหนึ่ง ๆ นั้นเป็นสรณะ โดยไม่ตระหนักว่ายังมีมุมมองอื่น ๆ ที่สามารถถูกใช้เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ ได้ สิ่งเหล่านี้นำไปสู่การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่ขาดความตระหนักรู้ในมิติสังคมและวัฒนธรรม อันเป็นคุณสมบัติที่ประชาชนพึงมี เพื่ออยู่ร่วมกันในสังคมที่ประกอบด้วยผู้คนที่แตกต่างหลากหลายได้อย่างมีอารยธรรม

ตัวอย่างหนึ่งของคำกล่าวอ้างข้างต้นคือกรณีศึกษาของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้ศึกษาตั้งใจสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดของการใช้วิธีการทำความเข้าใจปรากฏการณ์การข้ามโขงตามมโนทัศน์กระแสหลัก เช่นการใช้หลักกฎหมาย หรือหลักเศรษฐศาสตร์ในการวิเคราะห์และทำความเข้าใจกิจกรรมทางเศรษฐกิจนี้ ในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ โดยไม่คำนึงถึงพัฒนาการหรือบริบทแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง เช่นเดียวกันกับการทำความเข้าใจกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ชนบทหรือในชุมชนชายแดนอื่น ๆ กิจกรรมการค้าขายเช่นการค้าข้ามโขงที่เป็นกรณีศึกษาของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ถูกนำเสนอในสื่อกระแสหลักหรือสื่อออนไลน์ในแง่มุมมองเศรษฐศาสตร์มหภาค กฎหมาย และในเชิงนโยบายสาธารณะในช่วงพ.ศ. 2554 – 2555 บนสื่อโทรทัศน์ เว็บไซต์ข่าว ไปจนถึงสื่อสังคม เช่นเฟซบุ๊ก ต่างปรากฏเนื้อหาเกี่ยวกับการนำเข้าข่าวโดยชุมชนชายแดน ในแง่มุมมองที่เป็นปัญหาต่อ

ระบบเศรษฐกิจของประเทศ ข้าวเหล่านี้ถูกสันนิษฐานว่า ถูกนำเข้าเข้ามายังประเทศไทยเพื่อถักเก็บไว้ในโกดังก่อนจะนำไปสวมสิทธิ์ในโครงการรับจำนำข้าวภายใต้รัฐบาลของนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร¹

นอกจากนี้ ในสื่อข้างต้น ยังปรากฏข่าวการจับกุมหรือยึดของกลางเกี่ยวกับการนำเข้าข้าวในเขตหมู่บ้าน โบกหินและพื้นที่ใกล้เคียง การนำเข้าข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านเช่นนี้ถูกนิยามในสื่อต่าง ๆ ว่าเป็นการลักลอบนำเข้าสินค้าที่ผิดกฎหมาย ในขณะที่เดียวกัน เรามักจะเห็นข่าวการจับกุมชาวบ้านและยึดสินค้าชนิดนี้ในชุมชนชายแดนของประเทศไทยหลายแห่ง เช่น การนำเข้าข้าวจากประเทศพม่าและประเทศลาวในชุมชนชายแดนในเขตจังหวัดเชียงราย² การนำเข้าข้าวจากประเทศกัมพูชาทางภาคอีสานตอนใต้และภาคตะวันออก³ รวมทั้งการนำเข้าข้าวจากประเทศลาวข้ามแม่น้ำโขงในจังหวัดทางภาคอีสาน ซึ่งหนึ่งในชุมชนที่นำเข้าข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านคือชุมชนหมู่บ้าน โบกหิน

ผู้ศึกษาเลือกสร้างข้อถกเถียงต่อการใช้มโนทัศน์กระแสหลักเพื่อวิเคราะห์และนำเสนอกิจกรรมการค้ารังซีพในชุมชนชายแดนผ่านการศึกษาและทำความเข้าใจปรากฏการณ์การค้าข้าวข้ามโขงโดยใช้กรอบคิดว่าด้วยชายแดนศึกษาและเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ การค้าข้าวข้ามโขงคือหนึ่งในทางเลือกการค้ารังซีพของชาวบ้านในชุมชน ผู้สามารถเลือกและสร้างทางเลือกเพื่อดำรงชีพตามเงื่อนไขทางสังคมและทรัพยากรที่สามารถเข้าถึงได้ทั้งในและนอกเขตหมู่บ้าน ในรายละเอียดของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้อ่านจะเข้าใจถึงพัฒนาการของชายแดนคนที่บ้าน โบกหิน และการค้าข้าวข้ามโขงที่ถูกกำกับโดยความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ชาวบ้านผู้เป็นสมาชิกกลุ่มค้าข้าว และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติกรควบคุมชายแดน

เบื้องต้น ผู้ศึกษาขอให้นิยามของการค้าข้าวข้ามโขงก่อนเข้าสู่การนำเสนอเกี่ยวกับกิจกรรมนี้ การค้าข้าวข้ามโขงในงานศึกษาชิ้นนี้หมายถึงการนำเข้าข้าวจากชุมชนในฝั่งลาวข้ามแม่น้ำโขง

¹ ข้าวและการนำเข้าเสนอเกี่ยวกับผลเสียของโครงการรับจำนำข้าวและการนำเข้าข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านปรากฏอยู่ในสื่ออย่างหลากหลาย เช่น ในสื่อโทรทัศน์เช่นไทยพีบีเอสที่ออกอากาศช่วงกลางปี 2555 นำเสนอสื่อบันทึก "ติดตามขบวนการ "ขายต่อ-สวมสิทธิ์" ลักลอบนำเข้าข้าวจากประเทศเพื่อนบ้าน" ที่นำเสนอกิจกรรมการนำเข้าข้ามพรมแดนผ่านมายังหมู่บ้าน โบกหิน และนำเสนอข้อมูลที่เชื่อมโยงว่าข้าวที่นำเข้ามาจากฝั่งลาว ถูกนำส่งให้กับโรงสีที่เป็นโกดังในโครงการรับจำนำข้าว เป็นต้น นอกจากนี้ ในสื่อของพรรคประชาธิปัตย์ ในบทความ "รู้ลึก รู้จริง โกง...จำนำข้าว" นำเสนอปัญหาของโครงการรับจำนำข้าวของฝ่ายรัฐบาลและกล่าวว่าข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านคือข้าวที่จะถูกนำมาถักเก็บไว้ในโรงสีข้าวในโครงการรับจำนำข้าวก่อนถูกนำไปสวมสิทธิ์

² เช่น ในสื่อออนไลน์หนึ่ง นำเสนอเกี่ยวกับการรอสวมสิทธิ์ข้าวไทยโดยข้าวจากลาว ในหัวข้อข่าว "ข้าวเปลือกลาวทะลักน้ำโขงสวมสิทธิ์จำนำ" โปรดดูรายละเอียดการนำเสนอจากเว็บไซค์ <http://www.posttoday.com/local/north/145193>

³ เช่น ในสื่อออนไลน์หนึ่ง นำเสนอปัญหาการสวมสิทธิ์ข้าวไทยโดยข้าวที่นำเข้าจากกัมพูชา ในหัวข้อข่าว "ข้าวเขมร รอสวมสิทธิ์โครงการรับจำนำกว่า 100,000 ตัน" โปรดดูรายละเอียดการนำเสนอจากเว็บไซค์ <http://news.sanook.com/1076866/>

มายังฝั่งไทยผ่านหมู่บ้าน โบกหิน โดยกลุ่มชาวบ้านในหมู่บ้าน โบกหินและในหมู่บ้านใกล้เคียงที่รวมตัวกันหลายกลุ่มเพื่อนำเข้าสินค้าชนิดนี้ การค้าข้าวเชิงพาณิชย์ในหมู่บ้าน โบกหินเริ่มต้นในช่วงทศวรรษที่ 2540 ช่วงเวลาดังกล่าวคาบเกี่ยวกับช่วงที่ชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียงฝั่งลาว ในเขตแขวงสาละวันสามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตข้าว เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าหญ้า รถไถ เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านในชุมชนดังกล่าวสามารถใช้พื้นที่ดินที่มีอยู่จำนวนมาก (ซึ่งอาจเฉลี่ยแล้วไม่ต่ำกว่า 10 ไร่ต่อครัวเรือน) เพื่อผลิตข้าวได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ผลผลิตข้าวในชุมชนฝั่งลาวจึงมีปริมาณมากเพียงพอเพื่อบริโภคในครัวเรือนและเพื่อจำหน่ายให้กับชุมชนอื่น ๆ ที่ต้องการข้าว ได้แก่ ชุมชนใกล้เคียง ชุมชนในเมืองหรือในแขวงอื่น ๆ ในฝั่งลาว รวมไปถึงชุมชนที่อยู่อีกฟากฝั่งของแม่น้ำโขงหมู่บ้าน โบกหินเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่เป็นปลายทางของข้าวที่ปลูกในชุมชนเหล่านี้ (สัมภาษณ์ น้องบัวคำ และแม่บัวเงิน, 20 ก.ค. 56)

การค้าข้าวข้ามโขงเชิงพาณิชย์ก่อตัวจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติและเพื่อนบ้านระหว่างชาวบ้านในฝั่งไทยและลาว การค้าข้าวพัฒนาและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างรวมทั้งรูปแบบการจัดการเรื่อยมา จนถึงเวลาที่ผู้ศึกษาเริ่มทำงานภาคสนามตั้งแต่เดือนมีนาคม พ.ศ. 2555 ถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2556 พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างการจัดการค้าข้าวข้ามโขงทำให้กลุ่มชาวบ้านสามารถรองรับการนำเข้าข้าวจำนวนมากได้ สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งคือสถานะทางกฎหมายของสินค้าข้าวที่ถูกนำเข้าผ่านหมู่บ้าน โบกหินถูกกำหนดตามบริบททางสังคมในช่วงเวลาต่าง ๆ กัน และยังคงถูกกำหนดโดยการเลือก หรือหลีกเลี่ยงที่จะนำข้าวเข้าพิธีทางศุลกากรผ่านการรายงานกับหน่วยงานศุลกากรที่ไม่ไกลจากพื้นที่ นอกจากนี้ การนำเข้าสินค้าข้าว ณ หมู่บ้าน โบกหิน โดยเฉพาะในส่วนที่ไม่ถูกจ่ายภาษี ถูกควบคุมและปราบปรามโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (ได้แก่ หน่วยงานตำรวจ หน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำแม่น้ำโขง (นรข.) กองอาสา รักษาดินแดน และกรมศุลกากร) เรื่อยมาแต่ว่าการค้าข้าวยังคงดำเนินอยู่ได้

ดังที่เกริ่นไปข้างต้นว่ามีชุมชนอื่น ๆ ที่นำเข้าข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านเช่นเดียวกับหมู่บ้าน โบกหิน ในช่วงเวลาที่ศึกษา ชุมชนที่นำเข้าข้าวในพื้นที่ชายแดนไทย - ลาวที่สำคัญคือหมู่บ้าน โบกหิน และหมู่บ้านริมฝั่งโขงที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน โบกหินประมาณ 5 กิโลเมตร ซึ่งวิทยานิพนธ์เล่มนี้ไม่ได้ครอบคลุมรายละเอียดเกี่ยวกับการค้าข้าวข้ามโขงในหมู่บ้านดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ทั้งหมู่บ้าน โบกหินและหมู่บ้านดังกล่าว มักนำเข้าข้าวจากหมู่บ้านหรือชุมชนที่ใกล้เคียงกัน หมู่บ้านคู่ค้าในฝั่งลาวที่สำคัญคือหมู่บ้านที่ผู้ศึกษาให้ชื่อสมมติว่า "บ้านนาใหญ่" หมู่บ้านนี้ คือหมู่บ้านที่มีโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ถนนที่ตัดเข้าหมู่บ้าน และท่าเรือ ที่เชื่อมต่อการเดินทางเข้า - ออกเพื่อใช้เป็นจุดข้ามแดนของคนและสินค้าต่าง ๆ

การควบคุมกิจกรรมข้ามพรมแดนที่บ้านนาใหญ่ไม่มีลักษณะที่ตายตัวเช่นเดียวกับการควบคุมชายแดนในหมู่บ้าน โบกหิน แต่ผู้ศึกษาพบว่าวิธีการควบคุมการค้าข้าวข้ามโขงนั้นกลับแตกต่างกันตรงที่เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมชายแดนตั้งโต๊ะเก็บส่วยข้าว ณ ท่าเรือของหมู่บ้านนาใหญ่อย่างโจ่งแจ้ง ทั้งที่การค้าข้าวผ่านด่านประเพณีไม่สามารถกระทำได้โดยหลักการ เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมชายแดนที่ผู้ศึกษามีโอกาสสัมภาษณ์ให้ความเห็นเกี่ยวกับการค้าข้าวข้ามโขงว่าเป็นวิธีการดำรงชีพของชาวบ้านชายแดน⁴

ช่วงเวลาที่ผู้ศึกษาทำงานภาคสนาม คือช่วงที่การค้าข้าวข้ามโขงถูกภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมจับตามองและเชื่อมโยงกับปัญหาการสวมสิทธิ์ในโครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาลพรรคเพื่อไทย ข้อเสนอพื้นฐานที่ว่า การนำเข้าข้าวผ่านชายแดนคือส่วนหนึ่งของกระบวนการสวมสิทธิ์ในโครงการรับจำนำข้าวที่จะสร้างความเสียหายให้กับรัฐ ถูกผลิตซ้ำและเป็นแรงกดดันให้หน่วยงานปกครองระดับสูงของจังหวัด หน่วยงานปกครองในท้องถิ่น และหน่วยงานควบคุมชายแดน ต้องปราบปรามกิจกรรมการค้าข้าวข้ามโขงลงในเดือน ตุลาคม พ.ศ. 2555 ในที่สุด การหยุดตัวลงของการค้าข้าวข้ามโขงในครั้งนี้ ทำให้ชาวบ้านผู้ค้าข้าวที่มีฐานะแตกต่างกันต้องปรับตัวในการประกอบอาชีพด้วยวิถีที่แตกต่างกันต่อไป

ปรากฏการณ์เกี่ยวกับพัฒนาการของการค้าข้าวข้ามโขง รวมทั้งการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพของชาวบ้าน โบกหินผู้เกี่ยวข้องกับการกิจกรรมการค้าครั้งนี้ คือปรากฏการณ์ที่ผู้ศึกษาสนใจและต้องการทำความเข้าใจด้วยมุมมองที่ก้าวข้ามมโนทัศน์กระแสหลักที่สื่อ หน่วยงาน รวมทั้งกลุ่มคนสมათานใช้เพื่อวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการค้าข้าวข้ามโขง ณ หมู่บ้าน โบกหิน ในงานศึกษาเล่มนี้ ผู้อ่านจะได้เห็นภาพของการค้าข้าวข้ามโขง ที่เป็นพื้นที่ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชาวบ้าน โบกหินผู้เป็นสมาชิกกลุ่ม ชาวบ้านใกล้เคียงผู้เป็นลูกค้า ลูกค้าของชาวบ้าน โบกหิน ผู้มีอำนาจท้องถิ่น รวมถึงเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานควบคุมชายแดน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจนี้เอง ที่เป็นเงื่อนไขต่อพัฒนาการของการค้าข้าวและการกำกับควบคุมชายแดน

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งนำเสนออีกมิติหนึ่งของการค้าข้าวข้ามโขง ณ หมู่บ้าน โบกหินในแง่ของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในชุมชนชายแดนของรัฐไทย โดยที่ผู้ศึกษาไม่มีเจตนาที่จะตัดสินผู้คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ นำเสนอเกี่ยวกับการค้าข้าวข้ามโขงในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ไม่อาจเป็นภาพแสดงแทนของทั้งระบบการค้าข้าวพรมแดนหรือเศรษฐกิจเกี่ยวกับข้าวข้ามพรมแดนทั้งหมดได้ แต่อาจเพียงพอที่จะเป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตในชุมชนชายแดนของรัฐไทย ที่ไม่ถูกให้ความสนใจโดยคนส่วนใหญ่ในสังคมมากนัก นอกจากนี้ ผู้ศึกษา

⁴ จากคำกล่าวที่ว่า “ชาวบ้านเห็นหาเงินหาค่ากัน” โดยเจ้าหน้าที่ควบคุมชายแดนฝั่งสปป.ลาวผู้หนึ่ง (สัมภาษณ์, 29 ก.ย. 56)

หลังจากกรณีศึกษานี้จะสะท้อนให้ผู้อ่านหรือประชาชนคนไทยหันมาตระหนักและตั้งคำถามกับชุดความคิด หรือ โน้ตทัศน์ที่มีบทบาทในการกำกับและร้อยเรียงข้อมูลในสื่อที่เข้าถึงได้ง่าย ข้อมูลที่ถูกผลิตซ้ำโดยมโนทัศน์ที่ไม่ถูกวิพากษ์เหล่านี้ อาจมีส่วนผลิตซ้ำอุดมการณ์ที่เป็นภัยต่อสังคม และปิดกั้นความพยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่งในสังคมอย่างเปิดใจ และเปิดกว้างต่อมุมมองอื่น ๆ ที่อาจต่างไป

1.2 คำถามการวิจัย

1.2.1 การค้าข้าวข้ามโขงมีพัฒนาการที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจหรือการเมืองอย่างไร

1.2.2 พลวัตของเศรษฐกิจชายแดน ณ บ้านโบกหินสัมพันธ์กับบริบทหรือเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจหรือการเมืองอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.3.1 เพื่อทำความเข้าใจการค้าข้าวข้ามโขงจากมุมมองในการศึกษาเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการโดยพิจารณาเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองที่เอื้อต่อพัฒนาการของการค้าข้าวข้ามโขง

1.3.2 เพื่อทำความเข้าใจพลวัตของเศรษฐกิจชายแดน ณ หมู่บ้านโบกหิน ว่ามีความสัมพันธ์กับบริบทหรือเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจหรือการเมืองอย่างไร

1.4 ทบทวนงานศึกษาและแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการทบทวนวรรณกรรมและแนวคิดทฤษฎีเพื่อศึกษากิจกรรมการค้าข้าวข้ามโขงในหมู่บ้านโบกหิน ผู้ศึกษาได้แบ่งการทบทวนออกเป็น 3 ประเด็นดังต่อไปนี้

1.4.1 ปัญหาของมุมมองแบบกำหนด: การศึกษากิจกรรมที่ไม่เป็นทางการในชุมชนชายแดน ดังที่เกริ่นไปในบทนำ กรณีศึกษาการค้าข้าวข้ามโขงในวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะเป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการทำความเข้าใจกิจกรรมการค้าเชิงพื้นที่ด้วยมุมมองที่ก้าวข้ามมโนทัศน์กระแสหลัก ได้แก่ แนวคิดว่าด้วยเรื่องกฎหมาย เศรษฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะ การค้าข้าวข้ามโขงถูกทำความเข้าใจ ถูกตีความและถูกนำเสนอในพื้นที่สื่อด้วยมโนทัศน์ข้างต้น ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่ามีส่วนสร้างปัญหาเกี่ยวกับการตระหนักรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ในสังคมที่ขาดความเข้าใจทางสังคมและวัฒนธรรม ผู้ศึกษาเลือกอภิปรายแนวคิดที่จะใช้ในการทำความเข้าใจและนำเสนอเกี่ยวกับกรณีศึกษา ผู้ศึกษาเริ่มจากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับแนวคิดด้วยเศรษฐกิจ

ที่ไม่เป็นทางการ และเชื่อมกับแนวคิดที่ว่าด้วยชายแดนในส่วนนี้ เพื่อชี้ให้เห็นถึงปัญหาของการใช้ มโนทัศน์กระแสหลัก ซึ่งในที่นี้ ผู้ศึกษาเรียกว่า “มุมมองแบบกำหนด” ในการทำความเข้าใจ กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนที่อยู่ห่างไกลออกไปจากศูนย์กลาง

การวิพากษ์ถึงปัญหาในการใช้มุมมองแบบกำหนดในการศึกษาเศรษฐกิจที่อยู่นอกเหนือ ปริมาณของความเป็นทางการ รวมทั้งกิจกรรมข้ามพรมแดนปรากฏอยู่ในวรรณกรรมต่างประเทศ ในหลายแขนงวิชา เป็นที่สังเกตได้ว่าการวิจัยในวิชาเหล่านี้ เลือกใช้วิธีแบบสหวิทยาการเป็น เครื่องมือในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ เช่น ในสาขาวิชาการจัดการของ Godfrey (2011) เสนอแนะรูปแบบในการทำความเข้าใจเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการได้อย่างมีคุณภาพ เขา ค้นหานิยามของคำว่าเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการจากรวมกันของหลากหลายแขนงวิชา ได้แก่ เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา รัฐศาสตร์ และการบริหารเพื่อสร้างตัวแบบที่จะนำไปสู่ความเข้าใจใหม่ ในการศึกษาเศรษฐกิจและการจัดการ

นอกจากนี้ ความพยายามในการนิยามความไม่เป็นทางการในการแลกเปลี่ยนยังปรากฏใน งานศึกษาของ Conroy (2011) นักมานุษยวิทยาที่รวบรวมและอภิปรายและศึกษาเศรษฐกิจที่ไม่เป็น ทางการ ในกิจกรรมการแลกเปลี่ยนทางตลาดผ่านงานของ Hart, Mayhew, Bauer และ Salisbury Conroy พบว่าทั้งสี่กรณีศึกษาต่างให้ความสำคัญกับการศึกษากิจกรรมที่เรียกว่า “ไม่เป็นทางการ” อย่างคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สิ่งแวดล้อม และประวัติศาสตร์ของแต่ละกรณีศึกษา สิ่ง ที่น่าสนใจในกรณีศึกษาหนึ่ง คือ การตั้งคำถามของ Hart (1970, อ้างใน Conroy 2011) ต่อทฤษฎีและ ความเป็นองค์การที่ไม่สามารถเข้ากับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้ การเข้า ใจความแตกต่างของความเป็นจริงและทฤษฎี คือหลักเบื้องต้นก่อนการศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจ

เมื่อนำคำถามของ Hart มามองในกรณีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในชุมชน ชายแดนเช่นการค้าข้าวข้ามโขง ณ หมู่บ้าน โบกหินแล้ว หลักการของรัฐว่าด้วยความเป็นทางการใน เศรษฐกิจอาจไม่เข้ากับความเป็นจริงของเศรษฐกิจบนพื้นที่ชายแดนที่ซับซ้อนเกินกว่าการใช้ หลักการโดยรัฐทำความเข้าใจ การศึกษาความไม่เป็นทางการในกิจกรรมทางเศรษฐกิจถูกมองในมิติ เชิงบวกโดยนักวิจัยหลายท่าน เช่น Salisbury (1962 และ 1971, อ้างใน Conroy 2011) และ Bauer (1954, อ้างใน Conroy 2011) ที่สนับสนุนเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการและได้พยายามคิดค้นตัวแบบ ของการพัฒนา ทั้งสองแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาในภาคบริการในประเทศที่ศึกษา ได้แก่ ปาปัวนิวกินี และในประเทศแถบแอฟริกาตะวันตก มีพื้นฐานมาจากเศรษฐกิจแบบยังชีพ Bauer เสนอว่าความไม่เป็นทางการคือ เครื่องจักรในการพัฒนา จากการทบทวนวรรณกรรมในครั้งนี้ ทำให้ Conroy สรุปว่าเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการคือแนวคิดที่สามารถช่วยเชื่อมต่อดูมการณ์ทาง

เศรษฐศาสตร์ หรือในนิยามที่ผู้ศึกษาเลือกใช้ว่าเป็นมโนทัศน์แบบกำหนด กับความเป็นจริงเข้าไว้ด้วยกัน

ในทิศทางเดียวกัน Williams และ Round (2008) ผลิตผลงานที่ถกเถียงกับการมองเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการด้วยมโนทัศน์ที่กำหนดโดยกรอบกฎหมาย ทั้งสองอภิปรายแนวคิดและยกตัวอย่างเกี่ยวกับจุดเริ่มต้นของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการที่กลายมาเป็นทางออกแก้ปัญหาหนึ่ง ๆ ในประเทศยูเครน เช่น ในประเด็นปัญหาสิ่งแวดลอม กลุ่มเขียวจัดผู้ต่อต้านเศรษฐกิจกระแสหลักที่ไม่ยั่งยืนต่อระบบนิเวศน์เสนอให้ภาครัฐกิจหันเข้าสู่เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการที่มีขนาดเล็ก เน้นการผลิต การกระจายสินค้าและบริการในระดับท้องถิ่น เป็นต้น นอกจากนี้ทั้งสองยังนำเสนอการมองเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในแนวทางที่เป็นตัวเสริมของเศรษฐกิจที่เป็นทางการ ดังมีกลุ่มนักวิชาการที่พูดถึงความหลากหลายทางเศรษฐกิจ เศรษฐกิจทางเลือก

นอกจากนี้ ทั้งสองยังได้นำเสนอกรณีศึกษาเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในกลุ่มครัวเรือนตัวอย่างในประเทศยูเครน ครัวเรือนเหล่านี้ดำรงชีพในช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านจากสังคมนิยมเข้าสู่เศรษฐกิจตลาด ทั้งสองพบว่าเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการคือส่วนประกอบที่สำคัญในเศรษฐกิจของยูเครน กล่าวคือ กลุ่มครอบครัวที่มั่งคั่งเลือก เข้าสู่เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในฐานะที่เป็นทางเลือกเพิ่มเติมจากการดำรงชีพหลักของครอบครัว ส่วนครอบครัวที่ยากจนจำต้องเข้าสู่เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการเนื่องจากมีทางเลือกที่จำกัด Williams และ Round จึงนำเสนอให้มองเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการอย่างมีความหลากหลายซึ่งเกี่ยวข้องกับ การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แทนที่การมองในแบบคู่ตรงข้าม

การยกตัวอย่างวรรณกรรมข้างต้น แสดงให้เห็นถึงแนวทางในการทำความเข้าใจกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อาจไม่ได้ถูกรับรองทางกฎหมาย ดังที่ผู้ศึกษาได้เกริ่นไปข้างต้น ผู้ศึกษายังได้ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับชายแดน ที่วิพากษ์มุมมองแบบกำหนดว่าไม่สามารถนำไปสู่ความเข้าใจกิจกรรมข้ามพรมแดนได้ เช่น ในงานศึกษาการพัฒนาสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจของ Walker (1999) เขาวิพากษ์การใช้มุมมองแบบศูนย์กลาง-ชายขอบว่าเป็นปัญหา เช่น การด่วนสรุปว่าการพัฒนาเศรษฐกิจระดับภูมิภาคถูกกำกับควบคุม โดยศูนย์กลางสะท้อนให้เห็นถึงการแบ่งระดับชั้นระหว่างรัฐศูนย์กลาง หรือพื้นที่ศูนย์กลางของการพัฒนากับพื้นที่ชายแดนหรือพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางของการพัฒนา มุมมองเช่นนี้ ทำให้เกิดความเข้าใจที่ตื้นเขินเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ ๆ เกี่ยวข้องในกิจกรรมการพัฒนานั้นๆ

Walker (1999: 93-112) จึงเสนอให้มองชายแดนในฐานะพื้นที่ของความร่วมมือระหว่างหลายฝ่าย เช่น คนท้องถิ่นกับคนท้องถิ่น คนท้องถิ่นกับรัฐ หรือรัฐท้องถิ่นกับรัฐส่วนกลาง หนึ่งในกรณีศึกษาของ Walker แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐระดับท้องถิ่นกับกลุ่ม

ผู้ประกอบการในพื้นที่ ความสัมพันธ์ข้างต้นถูกให้นิยามว่าเป็นการควบคุมระดับจุลภาค (micro-regulation) บนพื้นที่ชายแดนวัดหลวง Walker พบว่าชมรมชาวเรือวัดหลวง สามารถควบคุมการไหลของสินค้าไทย-ลาวได้โดยการให้บริการขนส่งสินค้าข้ามพากได้ด้วยตนเองและจากความร่วมมือของรัฐท้องถิ่นทั้งฝั่งไทยและลาว ปรากฏการณ์นี้จึงแสดงให้เห็นว่ากิจกรรมข้ามพรมแดนในกรณีศึกษานี้ไม่ได้ถูกกำกับควบคุมโดยรัฐศูนย์กลางหรือนโยบายการค้าเสรีระหว่างประเทศ แต่เกิดจากการควบคุมที่เป็นความสัมพันธ์ของผู้คนท้องถิ่นและผู้คนที่เกี่ยวข้อง

นอกจากความสัมพันธ์ระหว่างฝักฝ่ายและผู้คนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนชายแดนแล้ว ยังมีการศึกษาที่จัดวางชาวบ้านในชุมชนชายแดนให้เป็นศูนย์กลางของการศึกษา เช่น ในงานของ Flynn (1997) ผู้ศึกษากิจกรรมในชุมชนชายแดนของภูมิภาค Shabe ในเขตประเทศไนจีเรียและเบนิน เธอนำเสนอว่าการใช้คำที่มาจากมุมมองของรัฐเพื่อเรียกกิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้คนในชุมชนด้วยคำว่า “การลักลอบนำเข้าสินค้า” นั้น มีนัยในทางลบและผิดกฎหมาย เธอเสนอว่าการใช้คำนิยามนี้ไม่เหมาะกับการอธิบายกิจกรรมที่อยู่นอกเหนือ โครงสร้างรัฐตั้งแต่นั้น เนื่องจากไม่ได้สื่อถึงความคิดและความเชื่อของชาวบ้านในชุมชนชายแดน เธอให้ข้อมูลว่า แม้ชาวบ้านชายแดนจะรู้ดีว่ากิจกรรมนี้ผิดกฎหมายรัฐ แต่พวกเขากลับไม่มองว่าการลักลอบนำเข้าสินค้าเป็นสิ่งที่ผิดศีลธรรม (Flynn, 1997: 324) แม้แต่ McGaffey เอง (McGaffey, 1983 อ้างใน Pophiwa, 2010) ก็นิยามเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการว่า “เป็นระบบที่จัดการอย่างดีในการกระจายรายได้ แต่ทว่าขั้นตอนระบบการเก็บภาษีและแลกเปลี่ยนกับต่างชาติ แม้ว่าบางกิจกรรมนั้นจะผิดกฎหมาย แต่กิจกรรมอื่นๆก็มีความชอบธรรมในตัวเองเพียงแต่ว่าเป็นกิจกรรมที่เลี่ยงการจ่ายภาษี”

นอกจากนี้ Van Schendel (2005) นักวิชาการผู้ศึกษาการไหลของสินค้าข้ามพรมแดนได้นำเสนอให้ศึกษาสินค้าข้ามพรมแดนอย่างคำนึงถึงสถานะทางสังคมของสินค้าหรือกิจกรรมการข้ามพรมแดนหนึ่ง ๆ เนื่องจากการศึกษาและทำความเข้าใจจากสถานะทางกฎหมาย (ว่าผิดกฎหมายหรือถูกกฎหมาย) อย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอ การนิยามสถานะทางสังคม ว่าสินค้าหรือกิจกรรมข้ามพรมแดนนั้น ๆ เกื้อหนุน (illicit) ไม่เกื้อหนุนหรือมีความชอบธรรม (licit) อย่างไรจะทำให้เห็นถึงรายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรมนั้น ๆ ที่ขาดหายไปจากการนิยามตามมุมมองของกฎหมาย

นักวิชาการหลายท่านในสาขาวิชาทางสังคมศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ได้ผลิตผลงานศึกษาที่ก้าวข้ามการใช้มุมมองแบบคู่ตรงข้ามทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม เช่นงานศึกษาเชิงประวัติศาสตร์คลาสสิกของ Thongchai (1994) เสนอว่ามุมมองแบบกำหนดภายใต้ระบอบของรัฐสมัยใหม่เป็นปัญหาอย่างไร เขานำเสนอว่า การศึกษาปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ ในพื้นที่รัฐชาติโดยใช้กรอบคิดว่าด้วยภูมิกายภาพ (geo-body) ไม่ได้เพียงแค่กำหนดอาณาบริเวณทางกายภาพและแผนที่เท่านั้น การศึกษาโดยอ้างอิงจากพื้นที่ยังผลิตซ้ำวาท

กรรมทางภูมิศาสตร์ ที่อาจทำให้ผู้คนในพื้นที่นั้น ๆ ถูกพลัดถิ่น และนำมาซึ่งความขัดแย้ง รวมทั้งความเข้าใจผิดในหมู่คนที่เกี่ยวข้องด้วย

การนำเสนอของ Thongchai สะท้อนให้เห็นว่าเราควรตั้งคำถามกับที่มาของชุดความเชื่อว่า ด้วยพรมแดนทางกายภาพของชาติหนึ่ง ๆ ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ในงานของเขาแสดงให้เห็นว่าเป็นรัฐชาติที่ปกครองอาณาบริเวณที่ถูกกำหนดไว้ในแผนที่ โดยเฉพาะในประเทศเอเชียอาคเนย์ไม่ใช่สิ่งที่รัฐในยุคก่อนสมัยใหม่ใช้เพื่อควบคุมประชากร แต่วิธีการปกครองเหนือพื้นที่คือประดิษฐกรรมของรัฐสมัยใหม่ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากประเทศตะวันตกในภายหลัง งานชิ้นนี้ของ Thongchai รื้อถอนภาพเกี่ยวกับความเป็นชาตินิยม หรือ โนทส์แบบชาตินิยมที่ผู้ศึกษานิยามในที่นี้ว่าเป็นมุมมองแบบกำหนดซึ่งเป็นปัญหาต่อการทำความเข้าใจผู้คนที่มีความแตกต่างทั้งในทางชาติพันธุ์ ภาษา วัฒนธรรม อย่างเท่าเทียมกัน

เพื่อความเฉพาะเจาะจงและเข้ากับบริบทของกรณีศึกษาในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาจะต้องยกตัวอย่างการศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนชายแดน โดยกลุ่มนักวิชาการไทยสายสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่ได้ศึกษาชุมชนชายแดนอย่างก้าวข้ามมโนทัศน์แบบกำหนดร่วมด้วย ในหลายพื้นที่ชุมชนชายแดนในงานของเขาเหล่านั้น มักปรากฏให้เห็นว่าวิธีการกำกับควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนชายแดนไม่ตรงไปตรงมา ชุมชนชายแดนและผู้คนเหล่านั้นไม่ได้ถูกกำกับควบคุมโดยรัฐศูนย์กลางอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเสมอไป แต่คนเหล่านั้นคือผู้กระทำการที่เสาะหาหรือสร้างทางเลือกเพื่อประโยชน์ของตน เช่น งานศึกษาเกี่ยวกับผู้ค้าเงินเรือทางไกลที่พรมแดนไทย-ลาวของ Jakkrit (2006) แสดงให้เห็นว่า ผู้ค้าลาวที่ซื้อสินค้าส่งในเชียงรายได้เพื่อนำไปจำหน่ายที่ร้านค้าในหลวงพระบาง เลือกใช้เทคนิคการหลบเลี่ยงภาษีนำเข้าเพื่อลดต้นทุนในการประกอบกิจการ

นอกจากนี้ในการศึกษาเครือข่ายการค้ากะหล่ำปลีข้ามพรมแดนช่องเม็กของพลฤกษ์ (พลฤกษ์ เถาถวิล, 2550) แสดงให้เห็นถึงการจัดการแรงงานข้ามพรมแดนเพื่อให้สามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างราบรื่น ผู้นำเข้ากะหล่ำปลีมีความสัมพันธ์อันดีกับกับเกษตรกรผู้ปลูกกะหล่ำปลีในฝั่งลาว ซึ่งช่วยให้สามารถจัดการแรงงานในฝั่งลาว ควบคุมคุณภาพสินค้าให้ได้มาตรฐานตามความต้องการของตลาดในฝั่งไทยได้ นอกจากนี้ผู้นำเข้ากะหล่ำปลีใช้ความสัมพันธ์พิเศษกับเจ้าหน้าที่เพื่อให้สามารถเลี่ยงภาษีที่เมื่อครั้งหนึ่งสูงถึง 30 เปอร์เซ็นต์ของราคาสินค้าได้

ส่วนในงานของโสภิตาในเรื่องวิถีการค้าที่เชียงของ (โสภิตา, 2548) กรณีศึกษาของเธอแสดงให้เห็นถึงการเลือกใช้เครือข่ายความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างฝั่งไทยและลาวเพื่อประกอบอาชีพ โสภิตานำเสนอกรณีการค้าที่อาศัยความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ของความเป็นเครือญาติ เช่น พ่อสุข พ่อค้าชาวลาวที่หลวงพระบางสามารถใช้เรือของตนขนส่งสินค้าทั้งขาไปและขากลับโดย

อาศัยการคงญาติทั้งฝั่งลาวและฝั่งไทย พ่อสุขมักรับซื้อลูกชิดจากชาวลาวก่อนนำส่งให้ผู้ค้าในฝั่งไทย หลังจากส่งสินค้าเสร็จแล้ว พ่อสุขมักบรรทุกสินค้าจากฝั่งไทยที่ถูกจัดหาโดยลูกสาวผู้เป็นสะใภ้ครอบครัวคนไทยที่เซียงของ เพื่อนำส่งให้กับลูกสาวอีกคนที่ค้าปลีกในตลาดหลวงพระบาง นอกจากนี้ยังปรากฏการอุปถัมภ์ผ่านความเป็นคู่ค้าที่ไว้วางใจกันในกลุ่มผู้ค้าจากเซียงของและลาว ผู้ค้าที่อุปถัมภ์กันและกันมักจะต้องเป็นคู่ค้าที่มีเครดิตที่ดีหรือรู้จักมักคุ้นต่อกัน ผู้ค้าฝั่งไทยและฝั่งลาวจึงค้าขายร่วมกันโดยไม่จำเป็นต้องมีเอกสารที่เป็นทางการรองรับ นอกจากนี้ ผู้ประกอบการยังสามารถต่อรองกับเจ้าหน้าที่ผู้เก็บภาษีเพื่อขอลดจำนวนเงินที่ต้องเสียภาษี (โสภิตา วีรกุลเทวัญ, 2548: 105-106)

งานวิจัยที่ก้าวข้ามมโนทัศน์แบบกำหนดโดยนักวิชาการทั้งหลายที่ได้กล่าวถึงข้างต้น ให้คุณูปการแก่การศึกษาเศรษฐกิจที่มีรูปแบบนอกเหนือไปจากกฎเกณฑ์ที่กำหนดโดยรัฐ ทำให้ผู้ศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจมองเห็นความเป็นไปได้อื่นๆที่แฝงอยู่ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ศึกษา ซึ่งในกรณีนี้คือการศึกษาการค้าข้ามโขงในชุมชนชายแดน

จากการอภิปรายเบื้องต้น สามารถเข้าใจได้ว่าผู้ศึกษาเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการควรมองกิจกรรมเศรษฐกิจในรูปแบบนี้อย่างข้ามผ่านมุมมองแบบคู่ตรงข้าม เช่น หากผู้ศึกษาเฝ้ามองจากรัฐที่เป็นทางการและมีบทบัญญัติทางกฎหมายเกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจในการทำความเข้าใจกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อยู่นอกเหนือความเป็นทางการที่กำหนดโดยรัฐ ผู้ศึกษาก็จะเข้าใจเพียงแค่ว่ากิจกรรมนั้นๆถูกหรือผิดกฎหมายรัฐ แท้จริงการเกิดขึ้นของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการหรือการเข้าสู่เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการมีพัฒนาการมาจากประวัติศาสตร์ทางเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละพื้นที่นั้นๆ (Williams และ Round, อ้างแล้ว) อีกทั้งยังมีระดับความเป็นทางการและไม่เป็นทางการที่แตกต่างกันอยู่ในหน่วยทางเศรษฐกิจหนึ่ง เช่น ร้านค้าที่จดทะเบียนและเสียภาษีการค้าเลือกจ้างแรงงานโดยไม่ขึ้นทะเบียนลูกจ้างเพื่อหลบเลี่ยงค่าใช้จ่ายเรื่องสวัสดิการสังคมให้แก่ลูกจ้าง หรือผู้ประกอบการซ่อมเรือยอร์ชในสหรัฐที่ทำสัญญาับลูกค้าที่ในสัญญาปรากฏจำนวนค่าจ้างเพียงส่วนหนึ่ง และค่าใช้จ่ายส่วนที่เหลือจะถูกโอนให้โดยลูกค้าภายหลังเมื่อเสร็จสิ้นงานซ่อมเพื่อผู้ประกอบการจะได้หลีกเลี่ยงภาษีเงินได้ เป็นต้น (Godfrey, 2011: 231-233) จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นว่าแม้ในหน่วยเศรษฐกิจที่เป็นทางการยังมีความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการดำรงอยู่

ดังนั้น เราสามารถนำมุมมองที่ศึกษาความสัมพันธ์มาใช้ศึกษาเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนที่มีความกำกวมได้เช่นกัน ในพื้นที่ชายแดน เจ้าหน้าที่รัฐที่เป็นตัวแทนของความเป็นทางการก็อยู่ในความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการของคนชายแดนที่ทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ เช่น ในกรณีของ Walker ที่เจ้าหน้าที่รัฐไทยและลาวให้การสนับสนุนกิจกรรมการเดินเรือขนส่งสินค้าโดยชมรมชาวเรือท่าวัดหลวง พื้นที่ของความไม่เป็นทางการนั้นเปิดให้การดำรง

ชีพในกลุ่มผู้คนชายขอบเป็นไปได้ เช่น ผู้ให้บริการเรือสามารถสร้างรายได้แก่ตนเองจากการเป็นสมาชิกชมรมชาวเรือท่าวัดหลวงและการทำงานให้กับกลุ่ม ในกรณีศึกษาผู้ค้าเดินเรือทางไกลชาวลาวย โดย Jakkrit ก็ปรากฏความสัมพันธ์เชิงต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐ โดยการลักลอบนำเข้าสินค้าเพื่อลดต้นทุน จากแนวทางการทำความเข้าใจกิจกรรมข้ามพรมแดนข้างต้น ผู้ศึกษาจึงเลือกมองเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในพื้นที่ชายแดนในฐานะที่เป็นความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันที่คนชายแดนเข้าถึงเพื่อการดำรงชีพหรือเพื่อทำหาย ต่อรองอำนาจอย่างมีนัยสำคัญต่อคนผู้คนที่เกี่ยวข้อง

เพราะฉะนั้น เราจึงเข้าใจได้ว่าหากใช้มุมมองแบบกำหนดในการศึกษากิจกรรมการค้าทางชีพของชุมชนชายแดนที่ไม่ได้มีลักษณะตรงตามนิยามทางกฎหมาย จะทำให้ผู้ศึกษาตีความกิจกรรมเหล่านั้นว่าเป็นกิจกรรมเถื่อนหรือผิดกฎหมายเท่านั้น ทัศนคตินี้ทำให้ไม่สามารถทำให้เข้าใจกิจกรรมทางเศรษฐกิจชายแดนได้อย่างมีมิติ หรืออย่างมองเห็นความเป็นจริงที่หลากหลายของรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งซับซ้อน และมีความเฉพาะเจาะจงในชุมชนชายแดนหนึ่ง ๆ

1.4.2 เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ: พื้นที่ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชุมชนชายแดน

ดังที่อภิปรายแล้วข้างต้นถึงปัญหาของมโนทัศน์แบบกำหนดในการศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนชายแดน ผู้ศึกษาเลือกใช้มโนทัศน์ว่าด้วยเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ และชายแดนเพื่อเป็นหลักในการวิเคราะห์กรณีศึกษาการค้าข้ามโขงในกลุ่มชาวบ้านในหมู่บ้านโบกหิน ในส่วนนี้ ผู้ศึกษาจะอภิปรายว่าเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการเป็นหน่วยของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ในชุมชนชายแดนอย่างไร Horstman และ Wadley (2006) เสนอให้มองชุมชนชายแดนอย่างเป็นพื้นที่ของผู้กระทำการและมีเรื่องเล่าที่แตกต่างไปจากเรื่องเล่าโดยรัฐศูนย์กลาง วิธีการทำความเข้าใจเช่นนี้จะช่วยให้ผู้ศึกษาเห็นว่าชุมชนชายแดนมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีพลวัตทางอัตลักษณ์และพื้นที่มากกว่าการเป็นเพียงชุมชนที่มีแก่นแกนบนพื้นที่ชายขอบของชาติ

เป็นไปในทิศทางเดียวกับ Donnan และ Wilson (1999) ทั้งสองมองชุมชนชายแดนในแง่ความสัมพันธ์ ชุมชนชายแดนคือหน่วยที่ไม่ชัดเจน เนื่องจากเต็มไปด้วยความสัมพันธ์ระหว่างคนที่เกี่ยวข้อง ความสัมพันธ์ดังกล่าวดำรงอยู่ตั้งแต่ก่อนถูกขีดเส้นแบ่งพรมแดน โดยรัฐชาติสมัยใหม่ Donnan และ Wilson รวบรวมและอภิปรายวรรณกรรมที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจชายแดนที่ทำหายรัฐได้แก่ อาชีพค้าบริการทางเพศ แรงงานเถื่อน และการลักลอบนำเข้าสินค้า ที่เป็นปรากฏการณ์ซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่คนและรัฐต่างจួយใช้เพื่อแสวงผลประโยชน์

ตัวอย่างกรณีศึกษาของ Donnan และ Wilson คือการที่รัฐทำให้กิจกรรมเหล่านี้ผิดกฎหมายเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับรัฐแต่ทว่าไม่ได้ปราบปรามอย่างจริงจัง พื้นที่ชายแดนคือพื้นที่ที่คนหลายฝ่ายสมประโยชน์ร่วมกัน เช่น กรณีการค้าบริการทางเพศในชายแดนเม็กซิโก-อเมริกา ที่รัฐ

ปราบปรามช่อง แต่ภายหลังกลับเปิดให้เป็นที่กิจกรรมที่ถูกต้องตามกฎหมาย ในกรณีแรงงานเถื่อน จากเม็กซิโกที่เข้ามาทำงานในประเทศอเมริกามีบางรัฐควบคุมแรงงานเหล่านี้ ในขณะที่บางรัฐ ละเลยเพื่อเอื้อต่อธุรกิจเกษตรเชิงพาณิชย์ที่ต้องการแรงงานราคาถูกเพื่อเข้ามาทำงานที่ เลี้ยง สกปรก และยาก กรณีการลักลอบนำเข้าสินค้าในพื้นที่ชายแดนที่รัฐใช้มาตรการต่างๆควบคุมอย่างเคร่งครัด และละเลยเพื่อเปิดช่องทางให้ผู้คนได้แสวงประโยชน์จากกิจกรรม เช่นในพื้นที่ชายแดนของ เบงกอลใต้ และบังกลาเทศ รัฐแต่งตั้งให้คนที่ท้องถิ่นเป็นผู้ควบคุมการนำเข้าสินค้าที่ การต่อรองจาก การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างผู้คุมและผู้ลักลอบนำเข้าสินค้าในพื้นที่จึงแตกต่างกันออกไป ส่งผลให้ปฏิบัติการการควบคุมชายแดนแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่

ดังนั้น อาจเรียกความสัมพันธ์ในพื้นที่เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการระหว่างคนในชุมชน ชายแดนและรัฐได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ที่อุปถัมภ์ซึ่งกันและกัน ในกรณีศึกษาของ Walker (อ้าง แล้ว) สามารถตีความได้ว่าชายแดนเป็นพื้นที่ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างคนชายแดนกับคน ชายแดน คนชายแดนและรัฐ นายทุนและรัฐ หรือระหว่างรัฐศูนย์กลางและรัฐท้องถิ่น ภาคส่วน ต่าง ๆ เหล่านี้มีปฏิบัติการที่ค้ำจุนซึ่งกันและกันในช่วงเวลาของการพัฒนาความร่วมมือสี่เหลี่ยม เศรษฐกิจระหว่างประเทศจีน ไทย ลาวและพม่า Walker ได้ยกตัวอย่างวิธีการจัดการธุรกิจค้าไม้ บริเวณชายแดนลาวในช่วง หลังคริสต์ทศวรรษที่ 1960 รัฐบาลกลางลาวมีความสัมพันธ์อันดีกับนัก ลงทุนไทยและเปิดพื้นที่ให้ทุนไทยสามารถจัดการทรัพยากรในพื้นที่ชายแดน โดยให้สัมปทาน แก่ทุนไทยเข้าโรงเลื่อยไม้ในจังหวัดชายแดนของลาว อย่างไรก็ตามเมื่อเข้าสู่ค.ศ. 1975 รัฐบาล เปลี่ยนนโยบายเพื่อให้สิทธิแก่หน่วยงานทหารของลาวในธุรกิจนี้ จนทหารได้สิทธิผูกขาดในกิจการ นี้ในเวลาต่อมา

อีกกรณีหนึ่งที่ Walker ได้นำเสนอ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ประกอบการในธุรกิจเรือ ข้ามฟาก ณ ท่าเรือวัดหลวง กับรัฐท้องถิ่นในไทยและลาวมีการช่วยเหลือกันในรูปแบบที่แตกต่าง กันออกไป ในฝั่งไทย หน่วยงานท้องถิ่นมักได้รับส่วยจากขมรมฯ ทุกปี ส่วนเจ้าหน้าที่รัฐลาวก็มัก ไปได้ของขวัญ ของฝากจากสมาชิกขมรมชาวเรือท่าวัดหลวง และได้สิทธิในการใช้บริการเรือโดยไม่ ต้องเสียค่าใช้จ่ายด้วย

สำหรับการศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อยู่นอกเหนือกฎหมายและเป็นกิจกรรมที่ทำนาย รัฐอย่างการค้าข้าวข้ามโขงแล้ว ผู้ศึกษาเห็นว่าควรนำแนวคิดเรื่องอำนาจท้องถิ่นเข้ามาเชื่อมโยงกับ ประเด็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในพื้นที่ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการบนพื้นที่ ชายแดนด้วย แนวคิดว่าด้วยอำนาจท้องถิ่นปรากฏในงานของ Turton (1989) ผู้นำเสนอแนวทางการ ศึกษาที่ไม่ยึดติดกับการศึกษาอาณาบริเวณเท่านั้น การทำความเข้าใจกิจกรรมในพื้นที่ท้องถิ่น อาจไม่สามารถดูได้จากระดับรัฐผู้ออกนโยบาย กฎหมาย แต่ต้องเข้าใจว่านโยบายเหล่านั้นถูกนำไป

ปฏิบัติอย่างไร อำนาจท้องถิ่น คือกลไกที่เป็นตัวเชื่อมประสานและจัดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและรัฐ แม้รัฐส่วนกลางพยายามสร้างความมั่นคงทางการเมืองผ่านการออกนโยบายต่างๆ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แต่รัฐเองไม่ใช่ที่มาของความมั่นคงแต่เพียงผู้เดียวเนื่องจากมีปัจจัยภายนอกอื่นๆ เข้ามามีบทบาท ในความหมายของ Pasuk และ Baker (2000) นั้น ทั้งสองนำเสนอว่าแท้จริงแล้วสังคมไทยมีการพัฒนาผู้นำในท้องถิ่นโดยไม่ต้องพึ่งรัฐ เนื่องจากสังคมท้องถิ่นมีผู้นำตามธรรมชาติ (natural leader) ที่เป็นที่มาของอำนาจท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม Turton เข้าใจว่าปัจจัยหนึ่งที่ทำให้อำนาจท้องถิ่นแข็งแกร่งขึ้นมาจากความพยายามกระจายอำนาจรัฐ โดยเฉพาะความพยายามในการแทรกแซงกระบวนการทางการเมืองท้องถิ่นและการบริหารท้องถิ่นที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 ซึ่งเน้นให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น การเกิดขึ้นของตำแหน่งเจ้าหน้าที่ที่เป็นตัวแทนของรัฐ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เป็นต้น เป็นส่วนที่ทำให้เกิดนวัตกรรมหรือการเกิดขึ้นของแนวทางโดยท้องถิ่นที่เป็นยุทธศาสตร์ทางเลือกใหม่ของท้องถิ่น

Turton จึงเสนอให้ทำความเข้าใจ “อำนาจท้องถิ่น” ในฐานะที่เป็นตัวคานอำนาจรัฐ หรือส่งเสริมอำนาจรัฐ รวมทั้งทำหน้าที่ต่อสู้กับความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมที่มาจากการเปลี่ยนแปลงทางการผลิตของประเทศไทย ที่เปลี่ยนจากการผลิตแบบเกษตรกรรมมาเน้นการผลิตในเชิงอุตสาหกรรม ได้แก่ การผลิตแบบเกษตรอุตสาหกรรม การตั้งโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ ปรากฏการณ์นี้ ทำให้ช่องว่างระหว่างรายได้ของประชากรไทยกว้างขึ้น ทั้งรวมทั้งเกิดขึ้น และความแตกต่างทางสังคมซึ่งขัดกับอุดมการณ์ที่พยายามหลอมรวมให้ประชากรของชาติไทยเป็นหนึ่งเดียว เงื่อนไขดังกล่าว ทำให้เกิดพลังในการต่อต้านอำนาจรัฐ ซึ่งอำนาจท้องถิ่นที่ Turton กล่าวถึง เช่น สหภาพชาวนาแห่งประเทศไทยที่เกิดและขยายตัวขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1974-1975 อำนาจท้องถิ่นเหล่านี้ มักแฝงอยู่ในการพัฒนา ประชาธิปไตย และการมีส่วนร่วมอันเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายของรัฐ

ในทิศทางเดียวกันกับข้อเสนอของ Turton (1984) ว่าด้วยจุดสิ้นสุดของอุดมการณ์ครอบงำของรัฐ เขาเสนอว่าสำนักทางสังคมในกลุ่มสังคมนิยมในระดับท้องถิ่นที่มีโครงสร้างทางอำนาจในชุมชนท้องถิ่นมีส่วนลดทอนอำนาจรัฐลง เมื่อนำมาเชื่อมกับผู้กระทำการทางสังคม จะเห็นได้ว่าผู้กระทำการในสังคมชนบทมีความหลากหลาย เช่น มีคนรวย คนจน ที่แตกต่างกันทางฐานะทางเศรษฐกิจ หรือ มีผู้กระทำการทางสังคมที่มีตำแหน่งทางการเมืองและผู้กระทำการทางสังคมที่ไม่มีตำแหน่งทางการเมือง เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายอำเภอ ลูกบ้าน สมาชิกชุมชน ประชาชนทั่วไป เป็นต้น ผู้กระทำการที่มีตำแหน่งและสถานะของแตกต่างกันในท้องถิ่นหนึ่งๆ มีอำนาจแตกต่างกัน McVey (2000: 4-5) จำแนกลักษณะอำนาจของผู้คนในท้องถิ่นของไทย เช่น สิ่งที่เป็นที่เจ้าหน้าที่รัฐมีคือ

อำนาจทางการ (power of authority) ส่วนอำนาจของคนที่ไม่ใช่เจ้าหน้าที่รัฐนั้น เรียกว่า อิทธิพล หรือ อิทธิพลมืดที่มีลักษณะช่วงชิงกับรัฐ McVey นำเสนอการกระจายอำนาจของรัฐ ศูนย์กลางอย่างกรุงเทพฯ ไปยังต่างจังหวัด เช่น การส่งเจ้าหน้าที่รัฐระดับนายอำเภอ (ที่เขาเรียกว่า เป็นคนที่สื่อสารเจตนารมณ์ของรัฐไปยังท้องถิ่น) ไปประจำในเขตต่างจังหวัด นายอำเภอมักไม่ใช่ คนในพื้นที่และต้องย้ายตำแหน่งในทุก ๆ ช่วงเวลาที่กำหนด ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้มีการสร้างความสัมพันธ์ส่วนบุคคลอันนำไปสู่การแสวงผลประโยชน์จากตำแหน่งทางการเมือง

สิ่งที่ผู้กระทำการทางสังคมที่มีอำนาจทางการเช่นนายอำเภอต้องปฏิบัติคือการสร้างความสัมพันธ์กับคนในพื้นที่เพื่อให้ได้มาซึ่งความร่วมมือในกิจกรรมทางการเมืองตามหน้าที่ ทางการของตน ในขณะที่เดียวกันนายอำเภอก็สร้างความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐระดับสูงกว่าตน Turton (1984: 31) พูดถึงเจ้าหน้าที่ระดับกำนันว่าทำหน้าที่ “เป็นหูเป็นตา” ให้กับที่ว่าการอำเภอ และนำเสนอว่าผู้ที่มีตำแหน่งทางการเมืองนี้มักเป็นคนรวยและเป็นคนมีอิทธิพลที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์นอกพื้นที่ที่ขัดกับผลประโยชน์ระดับตำบลและหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตาม McVey (อ้างแล้ว) กล่าวถึงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านที่มีลักษณะผูกขาดว่าเป็นผู้ที่ปกป้องผลประโยชน์ของท้องถิ่นจากการเข้าแทรกแซงของรัฐ ผู้ใหญ่บ้านยังเป็นผู้ที่สามารถสร้างเครือข่ายทางความสัมพันธ์ระดับบุคคลและแบบธุรกิจได้ นอกจากนี้งานของ Pasuk และ Baker (2000: 36-45) ยังนำเสนอผู้มีอำนาจท้องถิ่นอื่นๆ ได้แก่ “เจ้าพ่อ” ผู้ทำธุรกิจและมีอิทธิพลในระดับท้องถิ่น รวมไปถึงพลังของคนตัวเล็กตัวน้อย ที่ทั้งสองแทนด้วยคำว่า “เจ้าที่” อันหมายถึงเกษตรกรหรือชาวนาในชนบทที่สามารถรวมตัวกันเพื่อปกป้องทรัพยากรเพื่อผลประโยชน์ของพวกเขาได้ นอกจากนี้ McVey ยังเสนอว่าอำนาจทางการเงินก็คือสิ่งที่ผู้มีอำนาจหรืออิทธิพลเหล่านี้ต้องสะสม เนื่องจากความมั่งคั่งร่ำรวยสามารถนำมาซึ่งทรัพยากรต่างๆ เช่น เพื่อเสาะหาลูกน้องหรือผู้ภักดีที่ให้แรงงาน ความร่วมมือ หรือของกำนัลแก่ตนได้ นอกจากนี้ยังนำมาซึ่งอิทธิพลของคนที่มิในท้องถิ่นด้วย

การทบทวนวรรณกรรมข้างต้น ทำให้เห็นได้ว่า ชุมชนชายแดนที่ประกอบไปด้วยผู้คนหลากหลายและโครงสร้างเชิงอำนาจในระดับท้องถิ่น คือพื้นที่ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชาวบ้าน ผู้มีอำนาจท้องถิ่นทั้งในนามของรัฐ หรือเจ้าพ่อ ความสัมพันธ์ดังกล่าวเปิดโอกาสให้ผู้คนเหล่านี้ได้แสวงประโยชน์และสามารถเข้าถึงทุนหรือทรัพยากรในชุมชนชายแดนเพื่อสามารถทำกิจกรรมเพื่อดำรงชีพ หรือเพื่อแสวงประโยชน์อื่น ๆ ได้

1.4.3 การถอดรหัส “ชายแดน” เครื่องมือการทำความเข้าใจพลวัตของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในชุมชนชายแดน

การทบทวนวรรณกรรมในส่วนแรกสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาของมุมมองแบบกำหนด ในส่วนที่สองผู้ศึกษาทบทวนวรรณกรรมเพื่อวางแนวทางการทำความเข้าใจชุมชนชายแดนด้วย มุมมองที่ว่าชุมชนเหล่านี้คือพื้นที่ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้กระทำการที่เกี่ยวข้อง ในส่วนนี้ ผู้ศึกษาต้องการนำเสนอถึงวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้สามารถทำความเข้าใจพลวัตของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในชุมชนหนึ่ง ๆ ในการทำความเข้าใจพลวัตของการค้าข้ามโขง ในชุมชนหมู่บ้าน โบกหินครั้งนี้ ผู้ศึกษาเลือกใช้วิธีการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมจากงานถอดรหัสชายแดน (decoding border) ของ Haselsberger (2014) ที่สร้างกรอบคิดในการจำแนกชายแดน พรหมแดน และเส้นแบ่งพรหมแดนเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการวิเคราะห์และทำความเข้าใจปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ ในชุมชนหนึ่ง ๆ ชายแดน พรหมแดน หรือเส้นแบ่งพรหมแดนในความหมายของ Haselsberger ไม่ได้หมายถึงชายแดน พรหมแดน หรือเส้นแบ่งพรหมแดนทางกายภาพเท่านั้น เธอแนะนำว่าพรหมแดน (boundaries) คือ สิ่งสำคัญในชีวิตประจำวันของทุกคนในสังคม และทุกคนอยู่ในพรหมแดนที่หลากหลายมิติ พรหมแดนที่หลากหลายเหล่านั้นสามารถถูกจำแนกได้โดยรอบคิดเพื่อตีความชายแดนของเธอ เธอเสนอว่าการใช้กรอบคิดนี้ จะทำให้ผู้ศึกษาสามารถทำความเข้าใจปัญหาและความท้าทายในพื้นที่พรหมแดนหนึ่ง ๆ ได้ นิยามของคำว่า ชายแดน พรหมแดน เส้นแบ่งพรหมแดนในความหมายของ Haselsberger คือคำที่มีพัฒนาการ และมีกระบวนการทำงานเพื่อสร้างเงื่อนไขในการใช้ชีวิตของผู้คนที่อยู่ในสังคมหนึ่ง ๆ

พรหมแดนในงานศึกษาของ Haselsberger ประกอบไปด้วยพรหมแดนสี่มิติที่เธอสังเคราะห์ได้จากการทบทวนวรรณกรรมในสาขาวิชาต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการค้นหาคุณสมบัติที่เป็นไปได้ของพรหมแดนหนึ่ง ๆ พรหมแดนแต่ละมิติมีหน้าที่ และการทำงานที่แตกต่างกัน พรหมแดนมิติแรก คือพรหมแดนกายภาพทางการเมือง (geopolitical boundaries) รูปแบบของพรหมแดนในมิตินี้คือการแบ่งเขตและอาณาบริเวณทางกายภาพ เช่น หมู่บ้าน เมือง ภูมิภาค รัฐ ไปจนถึงกลุ่มและการรวมตัวระดับนานาชาติ หน้าที่ของพรหมแดนชนิดนี้ ได้แก่ การเป็นภาพแสดงของพื้นที่ เช่นในแผนที่ หรือการล้อมรั้ว เป็นการปกป้อง แสดงถึงอธิปไตยเหนือพื้นที่ การจัดการพื้นที่ เป็นต้น ส่วนการทำงานของพรหมแดนชนิดนี้ ได้แก่ การสร้างกรอบเชิงวาทกรรม การสร้างกรอบเชิงวาทกรรมของพรหมแดนชนิดนี้ ได้แก่ การควบคุมอาณาเขตหนึ่ง ๆ ผ่านการศึกษา กฎหมาย นโยบายการควบคุมทางทหาร ยุทธศาสตร์ทางการเมืองและการร่วมมือทางการเมืองภายในรัฐและข้ามรัฐ การอนุญาตคนเข้าเมือง ความเป็นพลเมือง การเข้าเมืองอย่างถูกกฎหมายหรือผิดกฎหมาย เป็นต้น เพื่อให้เกิดการรับรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น ธงชาติ เพลงชาติ อนุสาวรีย์ การมีจุดร่วม

เชิงอัตลักษณ์ในเวทีนานาชาติ ความเข้าใจเกี่ยวกับอัตลักษณ์ที่มาจากการนิยามผู้อื่นที่อาจอยู่ในพื้นที่อื่น (เช่น เพื่อนบ้าน ชาวต่างชาติ) การควบคุมสื่อและการศึกษา เป็นต้น

พรมแดนมิติที่สองที่ Haselsberger ถอดรหัสออกมาในงานชิ้นนี้คือพรมแดนทางสังคม วัฒนธรรม พรมแดนนี้เป็นผลผลิตทางสังคมที่ไม่มีความชัดเจน หรือบางครั้งมีการปะทะประสานกันระหว่างกรอบคิดทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน หน้าที่ของพรมแดนในมิตินี้คือกำหนดว่าใครหรือสิ่งใดอยู่กลุ่มใด นอกจากนี้ยังแสดงถึงจุดร่วมทางประวัติศาสตร์ ศาสนา หรือภาษา พรมแดนทางสังคมวัฒนธรรมยังทำหน้าที่ปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่ม ความเชื่อ วัฒนธรรม ธรรมเนียมและความทรงจำร่วม การทำงานของพรมแดนในมิตินี้คือการสร้างกรอบเชิงวาทกรรมเกี่ยวกับการควบคุมสมาชิกกลุ่มผ่านวัฒนธรรมร่วม ภาษา เพศวิถี หรือประสบการณ์ร่วม การนิยาม กฎ ค่านิยม พฤติกรรม ธรรมเนียม ความเชื่อ และพิธีกรรม รวมไปถึงยุทธศาสตร์เพื่อปกป้องสิทธิมรดกทางวัฒนธรรม เป็นต้น เพื่อให้เกิดการรับรู้และผลิตตัวแทนของอัตลักษณ์ในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ เพลง ละครการทำอาหาร การเฉลิมฉลอง เสื้อผ้า งานประดิษฐ์ เป็นต้น ความเข้าใจเกี่ยวกับอัตลักษณ์ที่มาจากการนิยามผู้อื่นที่มีอัตลักษณ์ที่แตกต่าง การส่งต่อความรู้ผ่านความทรงจำทางสังคมและทางวัฒนธรรม ในรูปแบบของการเล่าเรื่อง วาทกรรมเกี่ยวกับวิถีชีวิต ประสบการณ์ และการรับรู้ร่วมกัน เพลง ดนตรี ภาษา เป็นต้น

พรมแดนในมิติที่สาม คือพรมแดนทางเศรษฐกิจ พรมแดนนี้เป็นผลผลิตทางสังคม มีการเปลี่ยนแปลงเสมอผ่านแง่มุมเชิงเศรษฐศาสตร์ เช่น ความร่ำรวยของรัฐ ความคุ้มครอง หน้าที่ของพรมแดนชนิดนี้คือจัดการระบบเศรษฐกิจโดยรวม กำหนดระดับความมั่งคั่ง ควบคุมความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจ การทำงานของพรมแดนในมิตินี้ ได้แก่ การสร้างยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การควบคุมเศรษฐกิจในรัฐและข้ามพรมแดน ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ เป็นต้น เพื่อให้เกิดการรับรู้และตีความการทำงานของพรมแดนทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การเกิดความคิดเห็นสาธารณะผ่านสื่อหรือโฆษณาต่าง ๆ ยุทธศาสตร์ทางการตลาดที่บ่งบอกความเป็นเอกลักษณ์ของสังคมหนึ่ง ๆ สกุลเงิน เป็นต้น

พรมแดนในมิติที่สี่ คือพรมแดนทางชีวกายภาพ (biophysical boundaries) คือพรมแดนที่มีลักษณะทางสิ่งแวดล้อม เช่น แม่น้ำ ภูเขา ทรัพยากร เป็นต้น หน้าที่ของพรมแดนนี้คือ บ่งบอกถึงความแตกต่างระหว่างระบบนิเวศน์ต่าง ๆ เป็นทางผ่านของสิ่งมีชีวิตและส่วนประกอบทางเคมี เป็นต้น การทำงานของพรมแดนในมิตินี้ ได้แก่ การบ่งบอกลักษณะของทรัพยากร ปรัชญาการดำรงชีวิต ธรรมชาติ ส่วนการรับรู้และการตีความพรมแดนในมิตินี้ ได้แก่ ภาพแสดงแทนความแตกต่างทางระบบนิเวศน์ เป็นต้น

Haselsberger นำเสนอว่าพรมแดนมีความซับซ้อนเกินกว่าจะทำความเข้าใจจากมุมมองในมิติเดียว เนื่องจากพรมแดนต่างมิติสามารถทับซ้อนกันในพื้นที่หนึ่ง ๆ และเกิดปัญหาหรือทำให้พื้นที่นั้น ๆ มีความซับซ้อนขึ้นได้ เมื่อนำแนวคิดนี้มาใช้กับกรณีชุมชนชายแดนหมู่บ้านโบกหิน ที่อยู่ในอาณาบริเวณรัฐไทย เขตแดนของรัฐไทยถูกกำหนดโดยแผนที่ ซึ่งถือเป็นพรมแดนในมิติกายภาพทางการเมือง ในพื้นที่ของรัฐชาติไทยสมาชิกชุมชนถูกคาดหวังให้เคารพกฎหมาย หรือปฏิบัติตามกฎหมายที่ถูกกำหนดไว้โดยศูนย์กลางของรัฐ รัฐศูนย์กลางมีปฏิบัติการกำกับพื้นที่ชุมชนชายแดน โดยการมอบหน้าที่ควบคุมชายแดนให้แก่หน่วยงานเช่น หน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำแม่น้ำโขง หน่วยงานตำรวจ ฯลฯ นอกจากนี้การควบคุมในมิติกายภาพทางการเมืองยังรวมถึงการจัดสรรการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการ เช่น การจัดตั้งโรงเรียนในชุมชนหรือการตั้งโรงพยาบาลประจำตำบล เป็นความจริงว่าชาวบ้านในชุมชนชายแดน ณ หมู่บ้านโบกหิน ได้รับสิทธิประโยชน์จากรัฐไทย อย่างไรก็ตามในประเด็นเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ผู้ศึกษาพบว่าชาวบ้านในชุมชนนิยามอัตลักษณ์ของตนเองว่าเป็นคนลาว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพรมแดนในมิติสังคมวัฒนธรรมของความเป็นลาวที่ทับซ้อนอยู่ในพรมแดนกายภาพทางการเมืองของรัฐไทย ปรากฏการณ์นี้เป็นเพียงหนึ่งตัวอย่างของความซับซ้อนของพรมแดนหลากหลายมิติที่ทับซ้อนกันในเขตชุมชนชายแดน ณ หมู่บ้านโบกหิน

เมื่อใช้กรอบคิดนี้ทำความเข้าใจกรณีศึกษาที่ผู้ศึกษาได้ทบทวนวรรณกรรม จะเห็นความซับซ้อนของพรมแดนหลากหลายมิติในกรณีของ Flynn (อ้างแล้ว) ที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านอ้างพรมแดนในมิติทางสังคมวัฒนธรรมและใช้อัตลักษณ์ความเป็นชายแดน หรือที่ชาวบ้านมักบอกกับ Flynn ว่า “เราคือคนชายแดน” (“We are border”) เพื่อสร้างความชอบธรรมในการเข้าถึงสิทธิในพื้นที่ชายแดน ซึ่งถูกพรมแดนในมิติกายภาพทางการเมืองโดยรัฐเบนินและไนจีเรียนิยามว่าผิดกฎหมาย ความสามารถในการต่อรองนี้ ทำให้ชาวบ้านตั้งคำถามควบคุมการไหลของสินค้าด้วยและให้บริการขนส่งสินค้าข้ามพากโดยเรือแคนูโดยเจ้าหน้าที่รัฐไม่สามารถเข้าแทรกแซงและกำกับควบคุมปฏิบัติการนี้ของชาวบ้านได้

พรมแดนในมิติต่าง ๆ ที่ทับซ้อนกันนั้น ยังมีอิทธิพลต่อปฏิบัติการกำกับควบคุมของรัฐส่วนกลางหรือตัวแทนรัฐส่วนกลางได้ เช่นในการศึกษาของ Titeca และ Flynn (2014) ณ ชายแดนทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอูกันดา ทั้งสองพบว่าในพื้นที่ศึกษามีการกำกับควบคุมแบบลูกผสม (hybrid governance) ที่เป็นผลจากกระบวนการต่อรองระหว่างผู้กระทำการที่เป็นตัวแทนรัฐและผู้กระทำการที่ไม่ใช่ตัวแทนรัฐ ซึ่งเท่ากับว่าพรมแดนทางสังคมวัฒนธรรมทับซ้อนกับพรมแดนทางกายภาพทางการเมือง การต่อรองดังกล่าวเกิดจากการรับรู้เกี่ยวกับความชอบธรรมของสินค้าและกิจกรรมข้ามพรมแดนหนึ่ง ๆ ในพื้นที่ชายแดนที่ทั้งสองศึกษา การกำกับควบคุมชายแดน

จึงไม่ใช่เรื่องของ การควบคุมจากบนลงล่างเสมอไป แต่เป็นกระบวนการที่เกิดจากการต่อรองและ ตกลงกันระหว่างผู้กระทำการที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ในชุมชนชายแดนหนึ่ง ๆ

นอกจากนี้ในการทำความเข้าใจการกำกับควบคุมชายแดน หรือพลวัตของปรากฏการณ์ใน ชุมชนชายแดนหนึ่ง ๆ ยังมีเป็นผลจากเงื่อนไขอื่น ๆ ทางสังคม ในงานของ Haselsberger (อ้างแล้ว) เชนำเสนอฐานคิดในการทำความเข้าใจชายแดนซึ่งได้แก่สิ่งที่เธอเรียกว่า "container-thinking" และ "relational thinking" ฐานคิดในแบบแรกมักจะถูกใช้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอธิปไตย หรือเรื่องที่ยึด โยงกับความมั่นคงของรัฐ ส่วนฐานคิดแบบที่สอง มักถูกใช้ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์หรือ ชาติพันธุ์ ซึ่งฐานคิดทั้งสองแบบส่งผลต่อปฏิบัติการของผู้กระทำการด้วย

จากพรมแดนหลากหลายมิติของ Haselsberger ที่ได้กล่าวถึงข้างต้น พรมแดนทางเศรษฐกิจที่เป็น ผลผลิตทางสังคมและถูกกรอบโดยมุมมองทางเศรษฐกิจอาจเปลี่ยนแปลงได้เสมอ องค์ประกอบทาง พรมแดนทางเศรษฐกิจ ได้แก่ (1) สถาบันการจัดการและควบคุมเศรษฐกิจส่วนกลาง นอกจากนี้ยัง ต้องมี (2) องค์ประกอบในระดับปฏิบัติการควบคุมพรมแดนทางเศรษฐกิจ ส่วนประกอบเหล่านั้น คือกลยุทธ์หรือนิยามในการพัฒนาเศรษฐกิจ ที่จะนำไปสู่ การตีความและปฏิบัติตามกรอบที่ได้วาง ไว้ Haselsberger ได้ยกตัวอย่างการนำเสนอกลยุทธ์หรือนิยามทางเศรษฐกิจโดยสื่อ หรือในพื้นที่ สาธารณะที่เพื่อสร้างพรมแดนทางเศรษฐกิจ และทำให้การกำกับควบคุมเป็นไปได้ ในกรณีที่รัฐต้อง ใช้วิธีคิดแบบ container thinking ในทางเศรษฐกิจเพื่อกำกับควบคุมชายแดน ปฏิบัติการใน พรมแดนทางกายภาพการเมืองจึงต้องทำหน้าที่ควบคุมการไหลผ่านของสินค้าหรือกิจกรรมที่อาจ กระทบต่อเศรษฐกิจของชาติในช่วงเวลาหนึ่ง

ผู้ศึกษาใช้แนวทางข้างต้นเพื่อวิเคราะห์และทำความเข้าใจพลวัตของการค้าข้าวข้าม โขง การกำกับควบคุมชายแดน รวมทั้งเศรษฐกิจชายแดน การค้าข้าวคือพื้นที่ทับซ้อนของพรมแดน หลากมิติ ชาวบ้านสามารถใช้ความสัมพันธ์ระหว่างกันและกันเพื่อเข้าถึงทุนในรูปแบบต่าง ๆ ใน พื้นที่ของการข้าวได้ ชาวบ้านเหล่านี้สามารถต่อรองทางความหมายเพื่อสร้างพันธสัญญาในการ กำกับควบคุมชายแดนได้ในช่วงเวลาหนึ่ง อย่างไรก็ตามการค้าข้าวที่เติบโตขึ้น ล่วงล้ำพรมแดนทาง เศรษฐกิจ โดยเฉพาะในช่วงการทำงานของรัฐบาลพรรคเพื่อไทย หน่วยงานควบคุมชายแดนใน พื้นที่ จึงถูกกดดันให้ควบคุมการค้าข้าวอย่างเคร่งครัดจนชาวบ้านผู้ค้าข้าวต้องเลิกนำเข้าข้าว แล้ว หันไปประกอบอาชีพอื่นตามฐานทุนที่พวกเขาสามารถเข้าถึงได้

1.5 กรอบแนวคิดในการศึกษา

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งทำความเข้าใจพลวัตของการค้าข้าวข้าม โขง การกำกับควบคุม และ เศรษฐกิจชายแดน ณ ชายแดนที่บ้านโบกหิน ผู้ศึกษาใช้แนวคิดที่ว่าด้วยเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ

ความเป็นชายแดน และหลักการถดถอยพรหมแดนเพื่อทำความเข้าใจพัฒนาการของการค้าข้าวข้าม
โขง ในกรอบเวลาที่ถูกศึกษาและกล่าวถึงในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ข้าวเหล่านี้คือข้าวที่ถูกนำเข้ามาจาก
ฝั่งลาวโดยกลุ่มผู้ค้าข้าว ณ ชายแดนบ้านโบกหิน กลุ่มผู้ค้าข้าวประกอบด้วยชาวบ้านที่มีฐานทุนใน
การค้าจริงที่แตกต่างกัน ได้แก่ ชาวบ้านผู้เป็นนครวยที่มีอำนาจท้องถิ่น ชาวบ้านผู้เป็นนครวยที่
ครอบครองทรัพยากรที่ดินจำนวนมาก ชาวบ้านผู้ประกอบการที่มีความสัมพันธ์ข้ามพรหมแดนอย่าง
กว้างขวาง และชาวบ้านผู้ใช้แรงงานเพื่อการดำรงชีพเป็นหลัก

การค้าข้าวข้ามโขงคือหนึ่งในทางเลือกของการดำรงชีพ ณ หมู่บ้านโบกหิน ที่ก่อตัวและมี
พัฒนาการที่ผู้ศึกษาจัดวางไว้ 3 ช่วงเวลา ได้แก่ ช่วงก่อตัวของการค้าโดยความสัมพันธ์แบบเครือ
ญาติในทศวรรษที่ 2540 ในช่วงเวลานี้การค้าข้าวข้ามโขงมีขนาดเล็กและจัดการโดยสมาชิก
ครอบครัว ต่อมาคือช่วงเวลาที่การค้าข้าวจัดการโดยความสัมพันธ์เชิงองค์กร ในช่วง พ.ศ. 2550 –
2553 ในช่วงเวลานี้ ชาวบ้านแบ่งกลุ่มสมาชิกและหน้าที่การทำงานอย่างชัดเจน กลุ่มผู้ค้ากลุ่มหนึ่ง ๆ
ประกอบด้วย สมาชิกระดับนายทุน สมาชิกผู้เป็นเจ้าของเรือ สมาชิกผู้เป็นเจ้าของรถ สมาชิกผู้ใช้
แรงงาน และสมาชิกผู้ทำหน้าที่จัดการและประสานงานของกลุ่ม โครงสร้างกลุ่มผู้ค้าข้าวใน
ช่วงเวลานี้จึงเอื้อให้การค้าข้าวมีขนาดใหญ่ขึ้น ส่วนในช่วงสุดท้าย คือช่วงของการค้าข้าวข้ามโขง
แบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจตั้งแต่พ.ศ. 2554 – ต.ค. 2555 ช่วงเวลานี้กลุ่มผู้ค้ายังคงแบ่งหน้าที่
การทำงานกันเช่นเดียวกับการค้าข้าวในช่วงก่อน เพียงแต่กลุ่มมีขนาดใหญ่ขึ้น แต่ละกลุ่มอาจ
ประกอบด้วยจำนวนสมาชิกมากกว่า 100 คน ปริมาณข้าวที่ถูกซื้อขายอาจมีจำนวนมากกว่า 1,000
กระสอบต่อครั้ง

จากที่ผู้ศึกษาได้ทบทวนกรอบคิดการตีความพรหมแดนของ Haselsberger ไปข้างต้น ผู้ศึกษามองว่า
พื้นที่ของการค้าข้าวข้ามโขงประกอบด้วยพรหมแดนสามมิติที่ทับซ้อนกัน ได้แก่ พรหมแดนกายภาพ
ทางการเมือง พรหมแดนทางสังคมวัฒนธรรม และพรหมแดนทางเศรษฐกิจ การค้าข้าวข้ามโขงเกิดขึ้น
และมีพัฒนาการจากความสัมพันธ์ของผู้คนที่เกี่ยวข้อง การค้าข้าวในช่วงแรกที่มีขนาดเล็กเพื่อการ
ดำรงชีพระดับครัวเรือนอยู่ในพรหมแดนทางสังคมวัฒนธรรม การค้าข้าวในเวลาต่อมาเติบโตขึ้น
เนื่องจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจและก้าวเข้าสู่พรหมแดนทางเศรษฐกิจ ทำให้การค้าข้าวถูกควบคุม
โดยหน่วยงานควบคุมชายแดนระดับท้องถิ่น ได้แก่ หน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำแม่น้ำ
โขง ทหาร อาสาสมัครรักษาดินแดน ตำรวจ เป็นต้น หน่วยงานเหล่านี้ควบคุมและปราบปราม
กิจกรรมที่ผิดกฎหมายซึ่งมีหลักการและวิธีปฏิบัติที่แตกต่างตามชนิดของสินค้า และในช่วงเวลา
ที่ต่างกัน การกำกับควบคุมกิจกรรมข้ามพรหมแดนอยู่ในพรหมแดนกายภาพทางการเมืองในรัฐไทย
เพื่ออธิปไตยของรัฐ

การค้าข้าวข้ามโขงดำเนินเรื่อยมาจนถึงกลางเดือนตุลาคม พ.ศ. 2555 ที่เจ้าหน้าที่ระดับสูงของจังหวัดเดินทางเข้าตรวจพื้นที่หมู่บ้านพร้อมกับเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานควบคุมชายแดนข้างต้นในวันเดียวกัน การค้าข้าวข้ามโขงถูกรวบปราบ ชาวบ้านผู้มีตำแหน่งทางการเมืองท้องถิ่น ได้แก่ผู้ใหญ่บ้าน นายกองค้ำการบริหารส่วนตำบล และเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ถูกเชิญให้เข้าพบเจ้าหน้าที่ระดับสูงของจังหวัดเพื่อทำข้อตกลงว่าจะต้องห้ามไม่ให้กลุ่มผู้ค้ำนำเข้าข้าวอีกเด็ดขาด การค้าข้าวข้ามโขงจึงจำต้องหยุดลงตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ชาวบ้านจึงปรับตัวเพื่อประกอบอาชีพต่อไป

ผู้ศึกษาใช้การถอดรหัสพรมแดนที่ได้นำเสนอข้างต้น เชื่อมโยงกับมโนทัศน์เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ ชายแดน อำนาจท้องถิ่นเพื่อเป็นกรอบในการตอบคำถามของงานวิจัย ในส่วนแรก ผู้ศึกษาพยายามทำความเข้าใจพัฒนาการของการค้าข้าวข้ามโขงในแง่มุมของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการบนพื้นที่ชายแดน ความไม่เป็นทางการในที่นี้หมายถึงลักษณะความสัมพันธ์ที่ขับเคลื่อนการค้าข้าวผ่านช่วงเวลาต่าง ๆ ซึ่งแบ่งออกได้ตามลักษณะความสัมพันธ์สามแบบ ได้แก่ความสัมพันธ์แบบเครือข่าย ความสัมพันธ์เชิงองค์กร และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในสามช่วงเวลาดังที่กล่าวไว้ข้างต้น

ในส่วนที่สอง ผู้ศึกษาทำความเข้าใจชีวิตเศรษฐกิจของชาวบ้าน โบกหินจากเงื่อนไขในการดำรงชีพ ได้แก่การเข้าถึงทรัพยากร ฐานทุนในการดำรงชีพ โครงสร้างทางสังคมที่แสดงถึงความแตกต่างของฐานทุนในการดำรงชีพของชาวบ้านบ้านผู้เกี่ยวข้องกับการค้าข้าว เงื่อนไขข้างต้นทำให้เห็นว่าชาวบ้านมีทางเลือกในการดำรงชีพ และค้าข้าวข้ามโขงเป็นอาชีพได้อย่างไร เพื่อเชื่อมโยงกรอบคิดทั้งสองส่วนเข้าด้วยกัน ผู้ศึกษาใช้กรอบคิดในการถอดรหัสพรมแดนของ Haselsberger เพื่อจัดวางปรากฏการณ์ลงในพื้นที่พรมแดนทั้งสามมิติ กรอบคิดนี้ แสดงให้เห็นถึงพลวัตของการค้าข้าวข้ามโขง การกำกับควบคุมชายแดน และเศรษฐกิจชายแดน ณ หมู่บ้านโบกหิน กรอบคิดในหน้า 23 วิเคราะห์ปรากฏการณ์การค้าข้าวข้ามโขงและบริบทแวดล้อมในช่วงเวลาที่ศึกษา ซึ่งอธิบายการค้าข้าวข้ามโขงที่อยู่ในพรมแดนมิติต่าง ๆ เช่น ในพรมแดนสังคมวัฒนธรรมที่การค้าข้าวมีขนาดเล็กเพื่อการดำรงชีพ ในพรมแดนทางเศรษฐกิจที่การค้าข้าวมีพัฒนาการและขยายตัวเป็นการค้าระดับใหญ่ ส่งผลให้การค้าข้าวต้องถูกกำกับควบคุมอย่างเคร่งครัดและหยุดตัวลง

ภาพกรอบคิดในหน้า 23 แสดงพลวัตของเศรษฐกิจชายแดน การค้าข้าวข้ามโขงและการกำกับควบคุมชายแดนในกรณีศึกษาตั้งแต่กลางเดือนตุลาคม พ.ศ. 2555 พื้นที่ที่ถูกกรอบโดยสี่เหลี่ยมสีเขียวแสดงถึงพรมแดนทางกายภาพทางการเมือง แขนงอาณาบริเวณรัฐไทยและการกำกับควบคุมชายแดน พื้นที่ที่ซ้อนภายในอาณาบริเวณรัฐไทยในกรอบคิดนี้แทนพรมแดนทางเศรษฐกิจที่มีกระบวนการควบคุม เช่น ในประเด็นปัญหาของโครงการรับจำนำข้าว โดยรัฐบาลพรรคเพื่อไทย

พื้นที่สี่เหลี่ยมผืนผ้าภายในพรมแดนทางเศรษฐกิจ แสดงถึงพื้นที่เศรษฐกิจชายแดนที่แบ่งเป็นพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมและพื้นที่ของอำนาจอุปถัมภ์

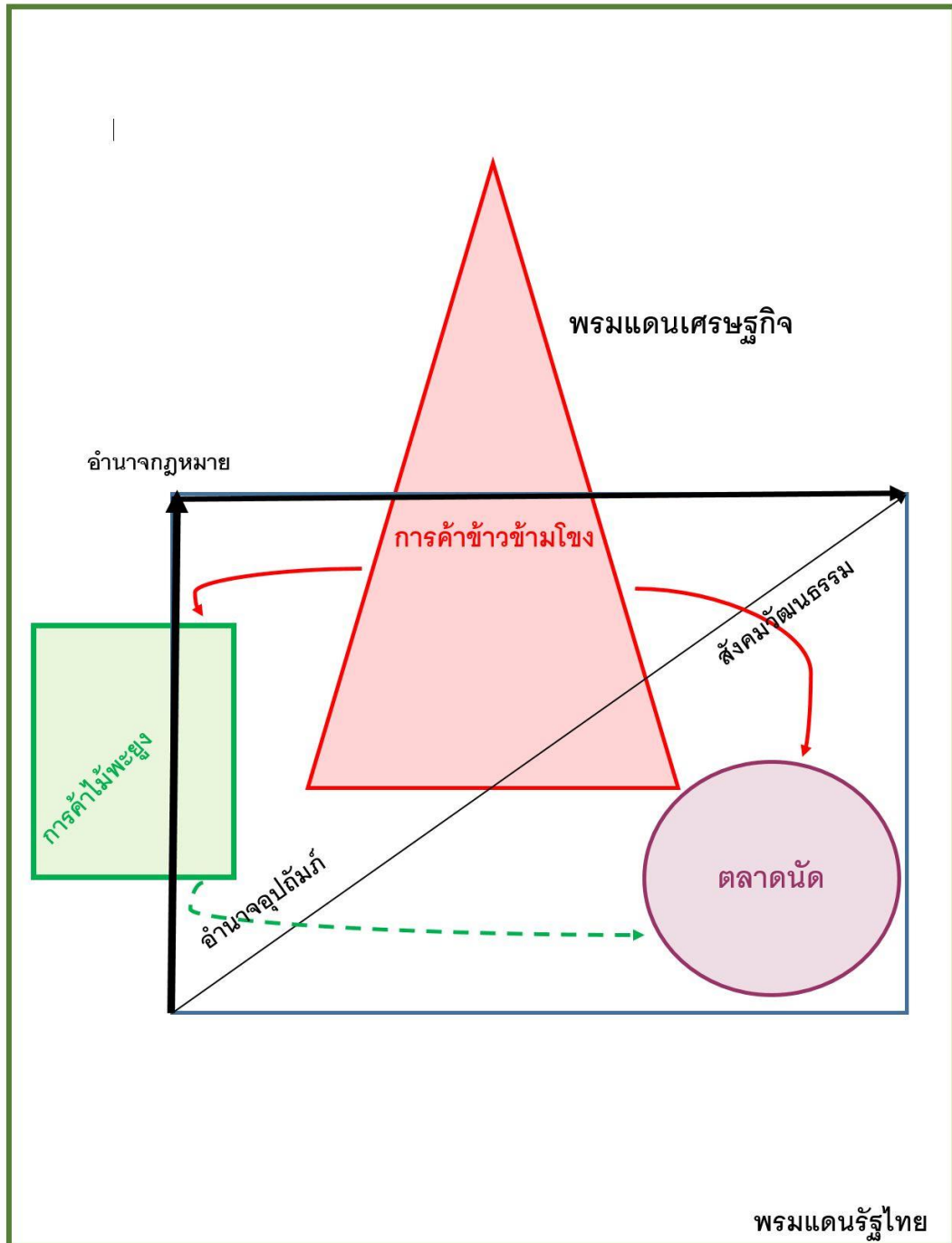
เศรษฐกิจชายแดนในแผนภาพ ประกอบด้วยการค้าชายแดน ได้แก่ การค้าข้าวข้ามโขงที่แทนด้วยรูปสามเหลี่ยม การค้าข้าวทาบเกี่ยวกับพรมแดนหลากหลายมิติ เช่น พรมแดนทางสังคมวัฒนธรรม พรมแดนอำนาจอุปถัมภ์ และพรมแดนทางเศรษฐกิจที่ก้าวล้ำอำนาจของกฎหมาย การค้าชนิดต่อไปในกรอบสี่เหลี่ยมคือการค้าไม้พะยูนที่ทาบกับอำนาจอุปถัมภ์และก้าวล้ำอำนาจกฎหมายอีกกรณีหนึ่งในวงกลม คือการค้าในตลาดนัดชายแดนที่อยู่ในบริเวณพรมแดนสังคมวัฒนธรรม ลูกศรที่โยงระหว่างกิจกรรมการค้าทั้งสามตัวอย่าง คือภาพแทนการเข้าและออกจากพื้นที่การค้าแต่ละชนิด

การค้าข้าวในกรอบการวิเคราะห์แสดงถึงการค้าข้าวข้ามโขงที่อยู่ในพรมแดนต่าง ๆ การค้าข้าวส่วนหนึ่งอยู่ในพรมแดนทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการค้าขนาดเล็กเพื่อการดำรงชีพในครัวเรือน พื้นที่นี้หมายถึงการค้าข้าวในช่วงที่ถูกกำกับโดยความสัมพันธ์แบบเครือญาติ พื้นที่อีกส่วนหนึ่งของการค้าข้าว อยู่ในเขตอำนาจอุปถัมภ์ที่หมายถึงการค้าข้าวที่เริ่มขยายตัวในช่วงที่การค้าถูกกำกับโดยความสัมพันธ์เชิงองค์กร พื้นที่อีกส่วนของการค้าก้าวล้ำเส้นกฎหมายเข้าไปในเขตพรมแดนทางเศรษฐกิจซึ่งหมายถึงการค้าข้าวแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่การค้าข้าวในกลุ่มผู้ค้าบ้าน ไบคิน เป็นส่วนหนึ่งของการค้าเชิงพาณิชย์นอกพื้นที่

ในช่วง พ.ศ. 2554 – 2555 การค้าข้าวที่ถูกกำหนดโดยความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พัฒนาและขยายตัวในแง่จำนวนสมาชิกกลุ่ม รวมทั้งปริมาณการนำเข้า การค้าข้าวถูกภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมไทย จับตามองว่าอาจนำไปสู่ปัญหาทางเศรษฐกิจผ่านการแสวงประโยชน์จากโครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาลพรรคเพื่อไทย สื่อ องค์กรอิสระและประชาชนต่างตั้งสมมติฐานว่าโครงการนี้เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการทุจริตจากการสวมสิทธิ์ข้าวไทยโดยข้าวจากประเทศเพื่อนบ้าน การตื่นตัวในครั้งนี้สร้างแรงกดดันให้หน่วยงานควบคุมชายแดนท้องถิ่นบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด การค้าข้าวข้ามโขงจึงถูกรวบรัด ชาวบ้านไม่สามารถค้าข้าวได้ต่อไปตั้งแต่กลางเดือนตุลาคม พ.ศ. 2555 อย่างไรก็ตาม หลังกจากผู้ค้าข้าวต้องเลิกนำเข้าสินค้าชนิดนี้ พวกเขาไม่เลือกที่จะเข้าสู่การค้าไม้พะยูน หรือใช้ตลาดนัดเพื่อทำมาหากิน ลูกศรที่โยงกิจกรรมการค้าทั้งสามชนิดไว้ด้วยกันคือภาพแสดงถึงพลวัตของเศรษฐกิจชายแดน ชาวบ้านมีทางเลือกเพื่อปรับตัวในการประกอบอาชีพและดำรงชีพต่อไป

การค้าข้าวข้ามโขงคือการดำรงชีพในชุมชนชายแดนที่หาได้ถูกกำกับควบคุมอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดไม่ ในทางกลับกัน การค้าข้าวมีพัฒนาการและทาบเกี่ยวกับพรมแดนหลากหลายมิติ การค้าข้าวยังเป็นพื้นที่แสดงถึงองค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ ฐานทุนในการดำรงชีพที่หลากหลายใน

กลุ่ม ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน อำนาจท้องถิ่น ที่เป็นเงื่อนไขให้กิจกรรมนี้ดำเนินต่อไปได้ ท่ามกลางการกำกับควบคุมชายแดนแบบยืดหยุ่น อย่างไรก็ตามการปราบปรามการค้าข้าวตั้งแต่ กลางเดือน ตุลาคม พ.ศ. 2555 แสดงให้เห็นว่าการค้าข้าวข้ามโขงไม่สามารถสามารถเล็ดลอดการ ควบคุมของรัฐได้เสมอไป โดยเฉพาะเมื่อกิจกรรมนี้มีพัฒนาการและคาบเกี่ยวกับพรมแดนทาง เศรษฐกิจของรัฐไทย ชาวบ้านจึงต้องปรับตัวเพื่อหาเลี้ยงชีพในพื้นที่เศรษฐกิจชายแดนต่อไป



ภาพที่ 1.1 กรอบคิดในการศึกษา

1.6 วิธีการศึกษา

1.6.1 วิธีวิทยาในการศึกษาการค้าข้าวข้ามโขงโดยกลุ่มชาวบ้านหมู่บ้านโบกหิน

จากบทนำที่แสดงให้เห็นถึงความเฉพาะเจาะจง และความหลากหลายในพื้นที่ชายแดน และกิจกรรมข้ามพรมแดน ณ หมู่บ้าน โบกหิน ในกรณีการศึกษาการค้าข้าวข้ามโขงระหว่างชาวบ้านโบกหินในฝั่งไทยกับคู่ค้าจากฝั่งลาวครั้งนี้ ผู้ศึกษาเลือกผสมผสานวิธีวิทยาและเทคนิคในการทำงานภาคสนาม ซึ่งการติดตามวัตถุศึกษา (material as method) คือวิธีวิทยาหลักในงานวิจัยชิ้นนี้ ในการติดตามวัตถุศึกษานี้ ผู้ศึกษาจัดวางข้าวให้เป็นใจกลางของการเก็บข้อมูลแวดล้อม ทำให้ต้องติดตามเส้นทางการค้าข้าวข้ามโขง ผู้ศึกษาติดตามข้าวแบบย้อนเส้นทาง โดยเริ่มเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวในหมู่บ้านโบกหินซึ่งเป็นปลายทางของข้าว จากจุดนี้ ผู้ศึกษาติดตามเส้นทางข้าวโดยย้อนกลับไปยังหมู่บ้านนาใหญ่ซึ่งเป็นจุดแลกเปลี่ยนข้าวที่สำคัญในช่วงการทำงานภาคสนาม โรงสีข้าว ไปจนถึงแหล่งผลิตข้าวในชุมชนเกษตรกรรม

งานศึกษาของ Smillie (2005) เกี่ยวกับพัฒนาการของระบอบการควบคุมการค้าเพชรข้ามทวีปคือตัวอย่างในการใช้วิธีวิทยาการติดตามวัตถุในการวิจัยการค้าพรมแดน แม้ Smillie จะไม่ได้กล่าวถึงการใช้วิธีวิทยานี้โดยตรง แต่จากการอ่านวิธีศึกษาในกรณีนี้ ผู้ศึกษาตีความได้ว่าเขาเลือกจัดวางวัตถุศึกษาเป็นศูนย์กลางในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุศึกษาในบริบทที่แตกต่างกัน ตั้งแต่ประเทศที่เป็นแหล่งทรัพยากรเพชร เข้าสู่ประเทศที่เป็นทางผ่าน แปรรูป และจัดจำหน่ายเพชรข้ามทวีป ทวีปแอฟริกา ยุโรป และอเมริกา Smillie ค้นหาคำว่าไม่ชอบมาพากลในประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับการค้าเพชร พร้อมนิยามสถานะของการค้าเพชรผ่านการวิเคราะห์ตัวเลขการนำเข้าและส่งออกในแต่ละประเทศกรณีศึกษา ก่อนให้ข้อเสนอเชิงนโยบายในการควบคุมการค้าเพชรข้ามพรมแดนในตอนท้าย

ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้ศึกษาจัดวางข้าวเป็นศูนย์กลางของการศึกษาการค้าข้าวข้ามโขง เช่นเดียวกับวิธีวิทยาของ Smillie หากแต่แตกต่างกันตรงที่แหล่งข้อมูลและวิธีในการติดตามวัตถุศึกษา ในการวิจัยการค้าข้าวข้ามโขง ผู้ศึกษาต้องติดตามวัตถุโดยอาศัยการลงพื้นที่ศึกษา ในขณะที่การติดตามวัตถุศึกษาของ Smillie สามารถทำได้จากการศึกษาข้อมูลตัวเลขจากเอกสาร ประกอบกับการวิเคราะห์ในระดับมหภาค ตรงข้ามกับการประยุกต์ใช้วิธีวิทยาของผู้ศึกษาที่ติดตามข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลในระดับจุลภาค

ข้าวคือจุดเริ่มต้นในการสืบสาวบริบทที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวข้ามโขง การข้ามพรมแดนในพื้นที่ศึกษา รวมไปถึงการดำรงชีพและบริบทในการติดตามข้าว ผู้ศึกษาปรับมุมมองต่อวัตถุศึกษาในหลายมิติ ได้แก่ ข้าวในฐานะวัตถุที่แสดงเส้นทางที่พาดผ่านพื้นที่ทางกายภาพในรัฐไทย

และรัฐลาว ข้าวในฐานะวัตถุที่เดินทางข้ามมิติของเวลาซึ่งผ่านบริบทที่แตกต่างกัน รวมทั้งข้าวในฐานะวัตถุที่มีความหมายและสถานะที่แตกต่างกันในบริบทต่างๆ

ผู้ศึกษาเลือกพื้นที่ศึกษาเพิ่มเติมจากหมู่บ้าน โบกหิน ในช่วงเวลาการทำงานภาคสนามเพื่อติดตามเส้นทางการค้าข้าว เส้นทางการค้าที่เริ่มจากการขายแดนของหมู่บ้าน โบกหินย้อน ไปยังหมู่บ้านนาใหญ่ จนถึงชุมชนต่างๆ ในฝั่งลาวที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าว ได้แก่ ผู้ค้าข้าวที่เป็นเจ้าของโรงสี และชุมชนเกษตรกรรมผู้ผลิตข้าว การติดตามเส้นทางของวัตถุศึกษานี้เอง ทำให้ผู้ศึกษาจำเป็นต้องประยุกต์ใช้วิธีวิทยาแบบชาติพันธุ์วรรณาแบบพหุสนามในการเก็บข้อมูลแวดล้อมวัตถุศึกษาเพื่อค้นหาบริบทแวดล้อมของข้าวบนพื้นที่ทางกายภาพของเส้นทางการค้าข้าว นอกจากนี้ผู้ศึกษายังใช้เทคนิคอื่นๆ ในการเก็บข้อมูลประกอบกับวิธีวิทยาข้างต้น อันได้แก่การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการรวมถึงการใช้กราฟคะแนนเพื่อบ่งบอกความพึงพอใจต่อชีวิตในช่วงเวลาต่างๆ

การติดตามวัตถุศึกษาตามเส้นทางการค้าทำให้ผู้ศึกษาปรับวิธีวิทยาและเทคนิคในการเข้าถึงข้อมูลข้างต้นนั้น ทำให้ผู้ศึกษาเข้าถึงข้อมูลของวัตถุศึกษาในมิติของเวลาก่อนการทำงานภาคสนามผ่านคำบอกเล่าจากประสบการณ์ทางตรงของชาวบ้านชายแดน และเจ้าหน้าที่ควบคุมชายแดนที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวข้ามโขง นอกจากนี้ เพื่อการวางบริบทของกรณีศึกษาผู้ศึกษายังเก็บข้อมูลจากหลากหลายแหล่งที่มา ได้แก่:

- 1) เอกสารทางประวัติศาสตร์ของบ้าน โบกหิน
- 2) วรรณกรรมเกี่ยวกับภาคอีสาน และลาว
- 3) ข้อมูล หรือรายงานที่เกี่ยวข้องกับนโยบายนำเข้าข้าวของรัฐบาลพรรคเพื่อไทย และการควบคุมชายแดนจากสื่อที่หลากหลาย

การเก็บข้อมูลจากฐานข้อมูลข้างต้นทำให้ผู้ศึกษามีทรัพยากรข้อมูลที่เพียงพอต่อการวิเคราะห์ และเชื่อมโยงวัตถุศึกษาเข้ากับบริบทในระดับกว้างขึ้น บริบทเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของข้าวในฐานะวัตถุที่เดินทางข้ามมิติของเวลาซึ่งผ่านบริบทที่แตกต่างกัน

1.6.2 ขอบเขตการศึกษา

วิธีวิทยาที่ผู้ศึกษาเลือกใช้ในการศึกษาการค้าข้าวข้ามโขง คือการติดตามวัตถุศึกษาตามเส้นทางการค้าข้าวข้ามโขงระหว่างชาวบ้าน โบกหินและเพื่อนบ้านคู่ค้าในฝั่งลาว ผู้ศึกษาเก็บข้อมูลและศึกษาข้อมูลจากชาวบ้าน โบกหินที่รวมกลุ่มผู้ค้าข้าวข้ามโขงในช่วงเวลาดั้งแต่พุทธทศวรรษที่ 2540 จนถึงปีพ.ศ. 2555 โดยใช้เวลาในการเก็บข้อมูลภาคสนามตั้งแต่เดือนมีนาคม พ.ศ. 2555 ถึงเดือน

พฤศจิกายน พ.ศ. 2556 เพื่อเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวข้าม โขงและกลุ่มชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวข้าม โขงในช่วงพุทธทศวรรษที่ 2540 จนถึงปีพ.ศ. 2555

พื้นที่ศึกษาทางกายภาพของงานวิจัยชิ้นนี้ครอบคลุมพื้นที่หมู่บ้าน โบกหินและพื้นที่ชุมชนในฝั่งลาวที่เกี่ยวข้องกับการผลิต รับซื้อ แปรรูป และจำหน่ายข้าวโดยกลุ่มประชากรศึกษา ผู้ศึกษานั้นศึกษาปฏิบัติการของกลุ่มผู้ค้าข้าว ณ หมู่บ้าน โบกหินซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มที่หลากหลาย นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังศึกษาวัตถุข้าวผ่าน 3 ช่วงเวลาซึ่งเป็นการแบ่งตามพัฒนาการของการค้าข้าวที่จะปรากฏการอธิบายในบทที่ 2 ได้แก่ (1) การค้าข้าวในช่วงที่ถูกกำกับโดยความสัมพันธ์แบบเครือญาติ (ช่วงพุทธทศวรรษที่ 2540) (2) การค้าข้าวในช่วงที่ถูกกำกับโดยความสัมพันธ์เชิงองค์กร (ช่วง พ.ศ. 2550 - 2553) และ (3) การค้าข้าวในช่วงที่ถูกกำกับโดยความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (ช่วงปี พ.ศ. 2554 - 2555)

กลุ่มผู้ค้าข้าว ข้ามโขงที่ผู้ศึกษาศึกษาและอธิบายในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ คือ กลุ่มชาวบ้าน โบกหิน และเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่รวมตัวกันค้าข้าว ในยุคแรก การค้าข้าวเป็นการนำเข้าข้าวโดยหนึ่งครอบครัว หรือการรวมหุ้นกันด้วยจำนวนสมาชิก 2 - 3 ครอบครัวเท่านั้น กรณีศึกษาที่เป็นผู้ค้าข้าวหรือกลุ่มผู้ค้าดังกล่าวจะปรากฏในบทต่อไป ส่วนการค้าข้าวในยุคที่ 2 นั้น การค้าข้าวมีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นสูงกว่าสมัยก่อนหน้านั้น บางครั้งอาจมีสมาชิกสูงถึง 50 - 60 คน ส่วนในยุคที่ 3 นั้น การค้าข้าวมีจำนวนสมาชิกสูงถึง 80 - มากกว่า 100 คน ต่อกลุ่ม มีจำนวนทั้งสิ้น 6 กลุ่ม ซึ่งผู้ศึกษาจะให้รายละเอียดในบทต่อไปของวิทยานิพนธ์

กลุ่มผู้ค้าข้าวจากหมู่บ้าน โบกหิน สั่งซื้อข้าวจากเพื่อนบ้านฝั่งลาว จุดข้ามข้าวหลักมีอยู่ 2 แห่งคือหมู่บ้านตรงข้ามกับหมู่บ้าน โบกหิน และหมู่บ้านนาใหญ่ จุดข้ามข้าวของหมู่บ้านนาใหญ่คือพื้นที่ที่ผู้ศึกษาเลือกศึกษาผู้กระทำการที่เป็นผู้ค้าข้าวทางฝั่งลาวกับกลุ่มต่างๆของหมู่บ้าน โบกหิน หมู่บ้านนาใหญ่คือจุดแลกเปลี่ยนข้าวทางฝั่งลาวที่สำคัญ หมู่บ้านนาใหญ่เป็นช่องทางผ่านของข้าวที่มาจากชุมชนต่างๆในเมืองสะคอนเพ็ง แขวงสาละวัน การติดตามเส้นทางการค้าข้าวเช่นนี้ ทำให้ผู้ศึกษาต้องเก็บข้อมูลจากคนทำงานในกลุ่มค้าข้าวในหมู่บ้านนาใหญ่ รวมทั้งจากผู้รับซื้อข้าว เจ้าของโรงสีข้าวในชุมชนใกล้เคียง ในเขตเมืองสะคอนเพ็ง แขวงสาละวัน นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังเก็บข้อมูลจากเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในหมู่บ้านจำนวน 2 - 3 หมู่บ้านในเมืองสะคอนเพ็ง เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับวิถีการดำรงชีพ และการผลิตโดยภาพรวมของชาวบ้านในเมืองสะคอนเพ็ง

1.6.3 หน่วยการวิเคราะห์

หน่วยการวิเคราะห์ของงานชิ้นนี้ คือความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ในพื้นที่ของการค้าข้าวข้าม โขงเพื่อค้นหาว่าอะไรคือกลไกและเงื่อนไขของการดำรงอยู่ของกิจกรรมนี้ในช่วงเวลาต่าง ๆ

การวิเคราะห์ข้อมูลจะครอบคลุมพื้นที่ย่อยสามส่วน ได้แก่ ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มผู้ค้าข้าวกลุ่มหนึ่ง ๆ รวมถึงเครือข่ายและเส้นทางการค้าข้าวข้ามโขง ลูกค้า โรงสีข้าว ผู้ค้าข้าวในฝั่งไทยและลาว และคู่ค้าทางฝั่งลาว

พื้นที่ย่อยในส่วนต่อไปคือความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ค้าข้าวข้ามโขงและผู้กระทำการนอกกลุ่มผู้ค้าข้าวข้ามโขงที่เกี่ยวข้องกับการกำกับควบคุมชายแดน ได้แก่ หน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำแม่น้ำโขง ทหาร อาสาสมัครรักษาดินแดน ตำรวจ เจ้าหน้าที่หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น และหน่วยการวิเคราะห์ส่วนที่สาม คือปฏิสัมพันธ์นอกพื้นที่ชายแดนที่เชื่อมโยงนโยบายหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในอาณานิคมรัฐไทยกับปฏิสัมพันธ์ในพื้นที่ของการค้าข้าวข้ามโขง ณ หมู่บ้านโบกหินเข้าด้วยกัน

1.6.4 ระดับการวิเคราะห์

ในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้ศึกษาเริ่มวิเคราะห์ข้อมูลในระดับปรากฏการณ์การจากปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มผู้ค้าข้าวข้ามโขง ทั้งนี้ เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจความสัมพันธ์ที่กำกับและเป็นเงื่อนไขของพัฒนาการในช่วงเวลาต่าง ๆ รูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวถูกนำมาวิเคราะห์ว่าความสัมพันธ์นั้น ๆ มีความเชื่อมโยงกับโครงสร้างทางสังคมบนพื้นที่ชายแดน และการกำกับควบคุมชายแดนที่มาจากศูนย์กลางหรือได้รับอิทธิพลจากปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องในสังคมอย่างไร

1.7 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการศึกษาในกรณีการค้าข้าวข้ามโขง ณ หมู่บ้านโบกหินชิ้นนี้ จะเป็นอีกหนึ่งฐานข้อมูล ที่ช่วยให้ผู้อ่านหรือผู้สนใจได้ตั้งคำถามต่อมโนทัศน์กระแสหลักเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคมไทย ผู้ศึกษาหวังว่ากรณีศึกษานี้ จะสะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนในปรากฏการณ์ทางสังคมที่จำเป็นต้องใช้มโนทัศน์เชิงสังคมวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือศึกษา นอกจากนี้ผู้ศึกษาหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานชิ้นนี้จะช่วยเปิดพื้นที่ถกเถียงทางทฤษฎีในการศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในชุมชนชายแดน และเป็นแนวแนวทางสำหรับต่อขยายการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องให้แก่ผู้ที่สนใจต่อไป

1.8 เนื้อหาของวิทยานิพนธ์โดยสังเขป

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีเนื้อหาทั้งหมด 6 บท ซึ่งประกอบด้วย

บทที่ 1 อธิบายถึงที่มาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ ทบทวนงานศึกษาและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนกรอบคิดในการศึกษา ระเบียบวิธีวิจัย ขอบเขตของการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูล รวมถึงผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

บทที่ 2 เนื้อหาของบทนำเสนอพัฒนาการของการค้าข้าวข้ามโขงในฐานะเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ พัฒนาการของกิจกรรมข้ามพรมแดนนี้แบ่งออกได้เป็นสามช่วงเวลา ตามรูปแบบของความสัมพันธ์ที่กำกับและจัดการกิจกรรม รูปแบบของความสัมพันธ์ของการค้าข้าวข้ามโขงได้แก่ (1) การค้าข้าวในช่วงที่ถูกกำกับโดยความสัมพันธ์แบบเครือญาติ (ช่วงพุทธทศวรรษที่ 2540) (2) การค้าข้าวในช่วงที่ถูกกำกับโดยความสัมพันธ์เชิงองค์กร (ช่วงพ.ศ. 2550 - 2553) และ (3) การค้าข้าวในช่วงที่ถูกกำกับโดยความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (ช่วงปี พ.ศ. 2554 – 2555) การนำเสนอข้อมูลในส่วนนี้ จะครอบคลุมช่วงเวลาก่อนการทำงานภาคสนามคือก่อนเดือนมีนาคม พ.ศ. 2555 ก่อนเสนอการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในพื้นที่การค้าข้าวข้ามโขงอย่างละเอียดต่อไปในบทที่ 4

บทที่ 3 การนำเสนอของบทเน้นให้ภาพชีวิตเศรษฐกิจของชาวบ้าน โบกหิน โดยเริ่มจากการนำเสนอบริบทเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรของสมาชิกชุมชน ฐานการดำรงชีพของสมาชิกในชุมชนที่ผู้ศึกษาเลือกแบ่งออกเป็นสามประเภทของฐานทุน ได้แก่ ฐานทุนทรัพยากรที่ดิน ฐานทุนในรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม และฐานทุนในรูปของแรงงาน ผู้ศึกษาจะนำเสนอการปรับใช้ฐานทุนทั้งสามรูปแบบของสมาชิกกลุ่มผู้ค้าข้าวข้ามโขงเพื่อให้เข้าใจถึงวิถีการดำรงชีพของชาวบ้านผู้เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวข้ามโขง

บทที่ 4 นำเสนอการค้าข้าวในฐานะพื้นที่ความซับซ้อนของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แบ่งการอภิปรายออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ การค้าข้าวข้ามโขงในความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แฝงอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ ในประเด็นนี้ ผู้ศึกษาได้นำเสนอการจัดการการค้าข้าวที่ถูกกำหนดโดยรูปแบบของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แตกต่างกัน ในประเด็นต่อมาคือการอภิปรายว่าการค้าข้าวข้ามโขงเป็นการต่อรองทางความหมายเพื่อสร้างความคลุมเครือระหว่างพรมแดนทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจอย่างไร ส่วนประเด็นสุดท้ายของบทคือการสร้างพันธสัญญาระหว่างชาวบ้านผู้ค้าข้าวและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดนผ่านการต่อรองทางความหมายซึ่งทำให้เกิดการกำกับควบคุมแบบยืดหยุ่นในช่วงเวลานี้

บทที่ 5 นำเสนอและอภิปรายเกี่ยวกับจุดพลิกผันของการการค้าข้าวและชายแดนบ้าน โบกหิน ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ประเด็น ได้แก่ การปิดล้อมการค้าข้าวข้ามโขงผ่านการกำกับควบคุมที่เคร่งครัด ประเด็นต่อมา ผู้ศึกษาจะนำเสนอถึงการคลี่คลายของชุมชนชายแดนและวิถีการดำรงชีพ

ของชาวบ้านผู้ค้าข้าวหลังจากการค้าสินค้าชนิดนี้ถูกควบคุมอย่างเคร่งครัด ในประเด็นสุดท้ายคือ การอภิปรายเพื่อตีความและทำความเข้าใจการกำกับควบคุมชายแดน ณ หมู่บ้านโบกหิน หลังจากการค้าข้าวหยุดลง

บทที่ 6 คือการสรุปผลการศึกษา ที่ประกอบไปด้วยข้อค้นพบที่สำคัญของวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ ข้อถกเถียงเชิงวิชาการว่าด้วยแนวคิดเกี่ยวกับการกำกับควบคุมชายแดน และนัยสำคัญของการศึกษา ต่อมนโททัศน์ในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในสังคมไทย



ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved